

Pád komunistického režimu v roce 1989 v Rumburku

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Historie se zaměřením na vzdělávání

Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Barbora Hlavatá

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Katedra historie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Hlavatá**
Osobní číslo: **P13000714**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Historie se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Pád komunistického režimu v roce 1989 v Rumburku**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce si klade za cíl zmapovat a zanalyzovat průběh listopadové revoluce roku 1989 v Rumburku. Pozornost bude věnována též vývoji tohoto města na konci osmdesátých let a v první fázi demokratické transformace do svobodných voleb v červnu 1990. Práce bude založena na pramenném výzkumu, prostudovány budou především fondy a sbírky Státního okresního archivu v Děčíně. Využita bude i metoda oral history, předpokládá se též využití dokumentů získaných z osobních archivů pamětníků. Stranou pozornosti nezůstane ani dobový tisk.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

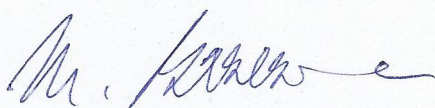
Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2016**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2015

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Ash, Timothy Garton. Rok zázraků. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. 125 s. ISBN: 80-7106-021-6.

Blažek, Petr. Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989. 1. vyd. Praha: Ústav českých dějin FF UK: Dokořán, 2005. 355 s. ISBN: 80-7363-007-9.

Hanzel, Vladimír. Zrychlený tep dějin: reálné drama o deseti jednáních: autentické záznamy jednání Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu s představiteli státní moci v listopadu a prosinci 1989. 2. vyd. Praha: Galén, 2006. 474 s. ISBN: 80-7262-426-1.

Hvíždala, Karel. Výslech revolucionářů z roku '89. Praha: Primus, 2000. 1. vyd. 257 s. ISBN 80-85625-12-1.

Jelínek, Tomáš. Rumburské gymnázium očima generací: osudy a vzpomínky studentů a kantorů rumburského gymnázia (1945-2002). 1. vyd. Rumburk: Sdružení rodičů a přátel školy při Gymnáziu Rumburk, 2002. 101 s. ISBN 80-238-9287-8.

Měchýř, Jan. Velký převrat či snad revoluce sametová?: několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech 1989-1992. 1. vyd. Praha: Progetto, 1999. 359 s. ISBN 80-86366-00-6.

Smetana, Jan. Rumburk: město v českém Nizozemí. 1. vyd. Rumburk: Město Rumburk, 1999. 213 s. ISBN 80-238-4545-4.

Suk, Jiří. Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 143. s. ISBN 80-85270-88-9.

Suk, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990). 1. vyd. Praha: Prostor, 2003. 507 s., [12] s. obr. příl. Obzor; sv. 50. ISBN 80-7260-099-0.

Thomas, Daniel. Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu. 1. vyd. Praha, Academia: ČSDS, 2007. 322 s. ISBN: 978-80-200-1506-8.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS/STAG se shodují.

13. září 2019

Barbora Hlavatá

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování panu doc. PhDr. Jaroslavu Pažoutovi, Ph.D., za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je popsat pád komunistického režimu na Šluknovsku v roce 1989. Práce je zaměřena na průběh sametové revoluce a její důsledky v rámci politického a veřejného života, které následovaly po 17. listopadu 1989. Analýza těchto událostí vychází z odborné literatury, materiálů získaných ze Státního okresního archivu v Děčíně, dobového tisku a výpovědí místních pamětníků. Práce je členěna do 4 kapitol. Z níž první část je věnována pádu komunistického režimu v celosvětovém kontextu. V druhé kapitole jsem se zaměřila na pád komunistického režimu v celostátním kontextu. Ve třetí kapitole se zabývám situací v Československu od 17. listopadu 1989. Poslední část je věnována historii a samotnému pádu komunistického režimu na Šluknovsku, respektive ve dvou městech, Rumburku a Varnsdorfu.

Klíčová slova: Československo 1989 – 1990, Rumburk, svobodné volby, Varnsdorf

Annotation

The aim of this bachelor thesis is to describe the fall of communist regime in Šluknov region 1989. Bachelor thesis is focused on progress of velvet revolution and its consequences within the political and public life that followed after 17.th November. Analysis of these events is gained from studying of literature, materials from State County Archive Děčín, contemporary newspapers and from testimony of local eyewitnesses. The thesis is divided into four chapters. The first part is devoted to the fall the communist regime in a global context. In the second chapter I focused on the fall the communist regime in in a national context. In the third chapter I deal with the situation in Czechoslovakia since 17.th November. The last part is devoted to history And the fall of the Communist regime in the Šluknov region itself, respectively in two towns, Rumburk and Varnsdorf.

Keywords: Czechoslovakia 1989 - 1990, free elections, Rumburk, Varnsdorf

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	9
Úvod.....	10
1 Pád komunistického režimu v celosvětovém kontextu.....	13
2 Pád komunistického režimu v celostátním kontextu.....	23
2.1 Československé hospodářství před rokem 1989.....	23
2.2 Sociální kontext pádu komunismu v Československu.....	26
2.3 Kulturní kontext pádu komunismu v Československu.....	27
2.4 Politický kontext pádu komunismu v Československu.....	28
3 Popis a vývoj situace v Československu od 17. 11. 1989.....	31
3.1 Politický vývoj po 17. 11. 1989.....	31
3.2 Základy budování demokratického státu.....	33
4 Pád komunistického režimu na Šluknovsku.....	38
4.1 Situace v Rumburku.....	39
4.1.1 Předpoklady.....	39
4.1.2 Průběh pádu komunistického režimu v Rumburku.....	45
4.2 Situace ve Varnsdorfu.....	55
4.2.1 Předpoklady.....	55
4.2.2 Průběh pádu komunistického režimu ve Varnsdorfu.....	63
4.3 Komparace pádu komunistického režimu ve Varnsdorfu a v Rumburku.....	68
Závěr.....	71
Seznam použitých pramenů a literatury.....	73
Přílohy.....	80

Seznam použitých zkratk

AV ČR – Akademie věd České republiky
CZV KSČ – Celozávodní výbor Komunistické strany Československa
ČR – Česká republika
ČSAV – Československá akademie věd
ČSD – Československé státní dráhy
ČSSR – Československá socialistická republika
GA AV ČR – Grantová agentura Akademie věd České republiky
JZD – Jednotné zemědělské družstvo
KAN – Klub angažovaných nestraníků
KSČ – Komunistická strana Československa
MěstNV – městský národní výbor
NDR – Německá demokratická republika
ODS – Občanská demokratická strana
OF – Občanské fórum
ONV – okresní národní výbor
OV – okresní výbor
OÚNZ – Okresní ústav národního zdraví
RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci
SOU – střední odborné učiliště
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
SŠ – střední škola
StB – Státní bezpečnost
TOS – Továrna obráběcích strojů
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ZK – Závodní klub

Úvod

Při psaní bakalářské práce jsem, pro malé množství pramenů jen k městu Rumburk, práci rozšířila ještě o město Varnsdorf. Na konci práce jsem průběh pádu komunistického režimu v těchto městech porovnála.

Pro svůj text jsem zvolila metodu mikrohistorické sondy, aplikovanou na region Šluknovsko. Šluknovsko je nejsevernějším výběžkem Čech, charakteristickým nízkou mírou osídlení a nedostatečnou infrastrukturou. Z měst nad pět tisíc obyvatel se v tomto regionu nachází sídla Rumburk, Šluknov a Varnsdorf. Metodu mikrohistorické sondy jsem zkombinovala s komparativní historickou metodou – v kontextu s tím jsem porovnávala průběh pádu komunistického režimu v městech Rumburk a Varnsdorf.

První kapitola se zabývá celosvětovým kontextem pádu komunistického režimu. Tato část textu je podstatná tím, že staví mikrohistorickou sondu do širšího kontextu, který pomůže lépe pochopit procesy, jež na relativně malém území probíhaly. Popsány budou nejen politické procesy, přispívající k rozpadu Sovětského svazu, ale i další faktory krize v rámci Sovětského svazu. Další kapitola se soustředí na celostátní hledisko pádu komunistického režimu. Popisuje charakteristické vlastnosti komunistického režimu v Československu a to, s jakými problémy se československá společnost v období konce tohoto režimu potýkala. Stejně jako v předchozí kapitole budou popisovány nejen politické záležitosti, ale i další podstatná hlediska, například kulturní a ekonomické. Ve třetí kapitole je prezentován vývoj situace v Československu od 17. listopadu 1989, přičemž pozornost je věnována jak politickému vývoji, tak základům budování demokratického státu v sociálních souvislostech.

Čtvrtá část textu představuje samotnou mikrohistorickou sondu do dějů, provázejících pád komunistického režimu na Šluknovsku. Ve dvou subkapitolách postupně analyzuji vývoj situace v Rumburku a ve Varnsdorfu. Obě podkapitoly jsou rozděleny na podřazené kapitoly „Předpoklady“, které se zabývají situací v konkrétním městě bezprostředně před pádem komunistického režimu, a „Průběh“, analyzující již samotný proces konce komunismu. Informační platformou mi budou nejen historické prameny ze Státního okresního archivu Děčín, ale rovněž výpovědi pamětníků. Tyto výpovědi budou zpracovány metodou orální historie a přispějí subjektivním pohledem očitých svědků do celkového obrazu pádu komunismu na

Šluknovsku, který mám za cíl zkonstruovat. Následně dojde v rámci této části ke komparaci vývoje sledované události ve městech Varnsdorf a Rumburk.

Informace, použité v práci, jsem získávala primárně z archivních pramenů a z odborné literatury historického zaměření. Archivní prameny jsem čerpala z fondů Státního okresního archivu města Děčín – šlo především o dobová vydání tištěných periodik (Hlas severu, Jiskra, Zpravodaj) a o kroniky obou sledovaných měst. Více pramenů bohužel nebylo v archivu z tohoto období dochováno. Kronika města Varnsdorf je psaná ručně. Je rozdělena do několika dílů. Kvůli tomu, že kronikáři se střídali a některá období jsou popisována zpětně, je dobová autenticita líčení místy snížena. První díl městské kroniky Rumburk, který končí událostmi roku 1970, je napsaný Marií Zibnerovou, jež psala kroniku na žádost Městského národního výboru zpětně až v roce 1981 na základě archivních pramenů a výpovědí pamětníků. Dalším důležitým pramenem byly dva rozhovory s pamětníky. První rozhovor byl poskytnut Miroslavem Řezníčkem, spoluzakladatelem varndorfské ODS, druhý rozhovor pak Vojenem Syrovátkou, signatářem Charty 77 a disidentem z Rumburska.

Pro popis vývoje pádu komunismu v Československu existuje velké množství odborných monografií. Z těch nejvýznamnějších, které jsem ve své práci použila, jmenuji titul Jiřího Suka *Labyrintem revoluce s podtitulem Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, která obsahuje historickou analýzu revolučního dění na sklonku roku 1989. Autor zkoumá především mocenské strategie nastupující elity, vyjednávání s představiteli „starého režimu“ o změně politického systému, názorovou diferenciaci uvnitř Občanského fóra a komunikaci mezi nově vytvořenými mocenskými ohnisky. V širším geografickém kontextu zkoumá problematiku pádu komunistického režimu v Československu publikace Petra Blažka a Jaroslava Pažouta (působících jako editoři titulu), nazvaná *Dominový efekt: Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Tato kniha poskytuje přehled vývoje opozičních hnutí v Československu, Polsku, Maďarsku a Německé demokratické republice a zkoumá jejich paralely a rozdíly. Subjektivní pohled na sametovou revoluci zprostředkovává titul *Albertov 16:00 s podtitulem Příběhy sametové revoluce*, který vytvořil autorský kolektiv pod vedením Vladimíra Hanzela a Aleny Müllerové. Kniha prezentuje více než padesát rozhovorů s účastníky tehdejšího dění, kromě toho uvádí četné dobové dokumenty. Publikace Milana Otáhalo *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989* zaměřuje pozornost na úlohu jednotlivých společenských vrstev při pádu komunismu. Jde o studii o úloze studentstva při pádu komunismu, opírající se o původní materiály StB či orgánů KSČ, o životopisná vyprávění a studentské časopisy.

Rovněž jsem pracovala s monografiemi, týkajícími se Občanského fóra – šlo především o titul Jana Bureše nazvaný *Občanské fórum*, dále o stejnojmenný titul Jiřího Honajzera opatřený podtitulem *Vznik, vývoj a rozpad*, a dále o knihu Jiřího Suka *Občanské fórum: Listopad-prosinec 1989. Díl 1, Události*. Podstatným zdrojem informací byly monografie zaměřené na dějiny obcí Varnsdorf a Rumburk. Šlo například o tituly *Varnsdorf: Stručné dějiny* od Josefa Fialy, *Rumburk: Město revolučních tradic* od Mayera Vincence a *Rumburk: Město v českém Nizozemí* od Jána Smetany.

V závěru práce shrnu zjištěné skutečnosti, konkrétněji se budu orientovat na identifikované styčné body a rozdíly mezi oběma městy. Zabývat se budu primárně tím, jak v obou městech probíhaly demonstrace, na jaké aspekty byl kladen apel hlavními aktéry politické situace, dále na lokální problémy urychlující pád komunismu, vznik a vývoj místních poboček Občanského fóra a na obnovení politické plurality.

1 Pád komunistického režimu v celosvětovém kontextu

Pro Československo v období let 1918 až 1992, včetně intermezza v letech 1939 až 1945, v plné míře platilo konstatování amerického politologa Nicholase Johna Spykmana ohledně mezinárodního postavení menších evropských států. Nicholas John Spykman na základě reflexe meziválečného vývoje shrnoval, že reálná autonomie menších států je pouze dočasná a podmíněná. Malé a dokonce i středně velké státy totiž dle jeho názoru „... představují vakuum v oblasti vysokého politického tlaku. Jejich život není dán jejich silou, ale tím, že nikdo neusiluje o jejich území, nebo tím, že mají být uchovány jako nárazníkové státy či jako závaží v mocenské rovnováze zájmů silných národů. Když tato rovnováha zmizí, malé státy obvykle zmizí s ní.“¹

Na druhou stranu zároveň platí, že pokud ochabne ekonomická a vojenská síla nedemokratické velmoci a v důsledku toho poleví tlak na malé státy nacházející se ve sféře jejího vlivu, občané těchto zemí získají historickou možnost uspořádat si státní záležitosti podle vlastního uvážení. Pro komunistické země střední Evropy – a tedy i pro Československo – se taková možnost postupně rodila již od poloviny 80. let minulého století v souvislosti s tehdejší vývojem mezinárodních vztahů a samozřejmě také v souvislosti s vnitřní situací v Sovětském svazu. Československé (ale také polské, maďarské a východoněmecké) události roku 1989, byť korespondovaly s předchozím vnitřním vývojem v těchto středoevropských zemích, proto musíme chápat v širším kontextu mezinárodní situace.

V roce 1982 zemřel Leonid Brežněv a po krátkém působení Jurije Andropova a Konstantina Černěnka se v roce 1985 nejvyšším sovětským představitelem stal Michail Sergejevič Gorbačov. Ten si tváří v tvář vážným ekonomickým a sociálním problémům Sovětského svazu velice dobře uvědomoval neudržitelnost dosavadní Brežněvovy strategické doktríny, jejímž významným aspektem bylo udržování tuhé kontroly nad satelitními státy střední a jihovýchodní Evropy.² Vědom si ekonomické slabosti Sovětského svazu Gorbačov přistoupil na jednání s americkým prezidentem Ronaldem Reaganem, jehož jádrem byla

¹ KREJČÍ, Oskar. *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe, 1993. ISBN 80-901506-2-4, s. 3.

² BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6, s. 296-297.

problematika jaderného odzbrojení. První a zatím neúspěšná schůzka, kde bylo toto téma široce diskutováno, se konala v listopadu 1986 v Reykjavíku.³

Co se týče vztahu k sovětským satelitům, Gorbačov zpočátku nehodlal tyto vazby rozvolňovat, chtěl je spíše vylepšovat. V prvních letech Gorbačovova působení proto v oblasti vztahů mezi Moskvou a jejími satelity nedošlo k takové míře uvolnění, jaká byla charakteristická pro vnitropolitické poměry v Sovětském svazu. Ovšem na druhou stranu již jen skutečnost, že k těmto změnám docházelo, dodávala opozičním silám ve středoevropských komunistických zemích (a tedy také v Československu) naději na domácí pozitivní vývoj. V roce 1987, během své návštěvy Prahy, Michail Gorbačov uvedl, že systém vztahů v rámci socialistického tábora musí být založen na rovnoprávnosti, a že každá země má právo svrchovaně samostatně řešit otázky svého vlastního rozvoje. Tato slova znamenala faktické vyhlášení opaku Brežněvovy doktríny, tedy jinými slovy ztrátu automatické sovětské záruky existence jednotlivých komunistických režimů v Evropě. Československá komunistická garnitura tak ztratila sovětskou garanci své moci.⁴

Téhož roku (tedy 1987) z jednání XIX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu vzešel závěr, že Sovětský svaz se nebude vměšovat do vnitřních záležitostí svých spojenců, což mělo dvojí vzájemně rozporný účinek. Zatímco na jedné straně se mocenské elity dotyčných zemí domnívaly, že toto rozhodnutí (v kontextu s dosavadní poslušností vůči Moskvě) poslouží primárně jejich snaze kontinuálně pokračovat v absolutním mocenském monopolu a požívání výhod plynoucích z nastavených privilegií, na druhé straně je nutné poukázat na slepotu těchto elit. Mocenské elity sovětských spojenců si nechtěly uvědomit, že Sovětský svaz do jejich záležitostí nezasáhne ani tehdy, pokud se v některých zemích zvedne vlna odporu proti rigidním systémům. Zatímco komunistické vedení si tuto skutečnost dostatečně neuvědomovalo, kritici režimu získali naději, že vývoj situace v jejich zemích bude determinován hlavně vnitřním vývojem, který budou určovat vnitřní síly jednotlivých zemí.⁵

V souvislosti s tímto vývojem je nutné zmínit se o tom, proč na koncept perestrojky a politiku glasnosti reagovalo vedení KSČ podezíravě. Gorbačov si kromě nutnosti technologických inovací uvědomoval i to, že je třeba využít tvůrčího potenciálu lidí.

³ MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan a KADLECOVÁ, Erika. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5, s. 357-358.

⁴ ŠVANKMAJER, Milan, VEBER, Václav, SLÁDEK, Zdeněk a MOULIS, Vladislav. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-128-X, s. 398-399.

⁵ MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan a KADLECOVÁ, Erika. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5, s. 390.

Hospodářský růst neváhal zajistit prostřednictvím opatření, která jsou signifikantní spíše pro tržní ekonomiku. Státní kontrola měla být výrazně omezena decentralizací. Dalším pro KSČ problematickým aspektem bylo v rámci glasnosti prosazované veřejné projednávání problémů a lepší informovanost občanů. Gorbačov kromě toho odmítal dogmatismus a idealizaci socialistické výstavby, konkrétněji rovnostářství, opomíjení zbožně-peněžních vztahů a odcizení člověka od všelidového majetku. Zásadní problém pak představovala politika nevměšování se do vnitřních záležitostí v satelitních socialistických zemích, jelikož nesamostatnost komunistických stran satelitních zemí plynula z ideologie socialistického internacionalismu. V případě Československa hrála významnou roli i závislost československého vedení na vedení sovětském, které jej pomohlo dosadit do funkcí i přes odpor obyvatel.⁶

S určitým zjednodušením lze konstatovat, že během roku 1988 vedení obou tehdejších supervelmocí – tedy Spojených států a Sovětského svazu – došlo k závěru, že svět se ocitnul v atomovém patu.⁷ Případná válka mezi dvěma mocenskými bloky by vedla k obecnému zničení a stala se proto jako nástroj politiky nepřijatelnou. Dále si obě supervelmoci přiznaly, že břímě rostoucích zbrojních výdajů je pro ně nadále neúnosné. Spojeným státům totiž vysoké zbrojní výdaje znesnadňovaly vzdorování japonské ekonomické expanzi na světových trzích.⁸ Pro Sovětský svaz pak byly tyto údaje již zcela destruktivní, přičemž jejich snížení poskytovalo jistou naději na stabilizaci vnitřní situace. Po dvouletých vídeňských jednáních představitelů obou supervelmocí se v lednu 1989 podařilo dosáhnout dohody a Sovětský svaz mimo jiné prohlásil, že již nebude zasahovat do vnitřních záležitostí ostatních komunistických zemí.⁹

V závěrečném dokumentu, který vzešel z vídeňských jednání, byla také řešena problematika lidských a politických práv, která měla být garantována pro občany všech evropských zemí. V Praze se na základě impulzů vzešlých z vídeňských jednání ustavil Československý helsinský výbor. Přesto však v lednu 1989 československé bezpečnostní složky razantně vystoupily proti spontánním manifestacím občanů během tzv. Palachova týdne. Mezitím byl nastartován převratný vývoj v sousedním Polsku, kde došlo k jednání u

⁶ ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-121-2, s. 18.

⁷ Viz také NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století II*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. ISBN 80-902261-4-0.

⁸ Podrobněji viz např. KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5.

⁹ MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan a KADLECOVÁ, Erika. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5, s. 389.

kulatého stolu mezi mocí a opozicí, k vytvoření druhé komory parlamentu a nakonec i k volbám. V Maďarsku zase došlo k výměně nejvyšších stranických funkcionářů a k odstranění zátarasů na hranicích se sousedním Rakouskem.¹⁰ Tyto události již bylo možné chápat jako předzvěst blížícího se pádu tzv. železné opony.

Pokud porovnáme československou situaci v polovině roku 1989 s tím, jak se již značně dramaticky vyvíjely události v sousedním Polsku a Maďarsku, je nutné konstatovat, že v Československu zatím téměř nic nenaznačovalo, že by mělo dojít ke skutečně výraznější změně poměrů. Tyto změny se v Československu vyvíjely mnohem poklidněji než u zmíněných sousedů. Piotr S. Wandycz proto ve své práci objektivně konstatoval, že Polsko i Maďarsko na své cestě za svobodou předstihly Československo, kde se po celou první polovinu roku 1989 zdál komunistický režim neotřeseným.¹¹

Ovšem právě v polovině roku 1989 již bylo vcelku zřejmé, že tzv. východní blok směřuje k rozpadu, tedy k pádu jednotlivých komunistických režimů. V Polsku zvítězila Solidarita, i když ne ve zcela svobodných volbách, a její představitel Tadeusz Mazowiecki se stal prvním nekomunistickým polským premiérem po druhé světové válce. V Maďarsku se komunisté a opozice dohodli na konání svobodných voleb. A konečně i v tzv. východním Německu odstoupil Erich Honecker, načež padla berlínská zeď.¹² Tento vývoj vzbuzoval značnou nervozitu v nejvyšších patrech československé komunistické garnitury, i když právě vývoj v Československu byl v první polovině roku 1989 mnohem klidnější než v Polsku a Maďarsku. Je nutné dodat, že členové komunistických stran stále tvořili značnou část obyvatelstva všech středoevropských zemí sovětského bloku. Podle oficiálních statistických údajů ke konci roku 1988 komunisté v Československu tvořili 10,9 % populace, v Maďarsku 7,7 % a v Polsku 5,8 %.¹³

Vývoj v Československu nabyl na intenzitě až v listopadu 1989, což opět souviselo s vývojem v širším středoevropském kontextu. V této souvislosti upozorněme především na útek občanů Německé demokratické republiky, kteří se přes československé území (přesněji řečeno přes Prahu, kde sídlilo velvyslanectví Spolkové republiky Německo) snažili dostat na

¹⁰ PELTRÁM, Antonín a kol. *Evropská integrace a Česká republika*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2849-0, s. 26.

¹¹ WANDYCZ, S. Piotr. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Academia, Praha 2004. ISBN 80-200-0657-5, s. 251.

¹² OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v Českých zemích 1968 – 1989*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-52-7, s. 121.

¹³ WANDYCZ, S. Piotr. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0657-5, s. 252.

západ. Právě během listopadu došlo k odjezdu východoněmeckých utečenců z Prahy na území Spolkové republiky Německo. Dne 3. listopadu 1989 ze svých funkcí odstoupil komunistický vůdce tzv. východního Německa Krenz a občanům bylo slíbeno zrušení komunistických privilegií a naznačena byla také změna ekonomické politiky. Počet uprchlíků z Německé demokratické republiky v Československu ke dni 6. listopadu 1989 přesáhnul číslo dvacet tři tisíc. Tito občané pak z Prahy odjížděli speciálními vlaky, vypravovanými československou stranou, nebo vlastními osobními automobily. Během jednoho jediného dne jich hranice se Spolkovou republikou Německo překročilo více než deset tisíc, přičemž jim k tomu stačil jen občanský průkaz.¹⁴

Kritickým dnem se však v tomto ohledu stal 9. listopad 1989, kdy na výměnu vlády Německé demokratické republiky a její rozhodnutí uvolnit styky se Západním Berlínem zareagovali obyvatelé Berlína z obou stran tzv. železná opona doslova útokem na Berlínskou zeď jako na potupný symbol rozdělení národa.¹⁵

Občané v Československu při sledování tohoto vývoje získávali stále silnější pocit, že již brzy bude muset dojít ke změně domácích poměrů. Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček a kolektiv autorů v této souvislosti konstatují, že v listopadu 1989 tehdy již nevyhnutelný střet mezi mocí a občany, kterého se československá komunistická garnitura tolik obávala, nakonec nevyvolala opozice, ale samotná vládnoucí elita, která 17. listopadu 1989 brutálně potlačila povolenou studentskou manifestaci. Následující vlnu občanských nepokojů rozpoutali pobouření studenti, kteří byli svědky i oběťmi surové řeže na pražské Národní třídě.¹⁶

Piotr S. Wandycz konstatuje, že studentská manifestace ze dne 17. listopadu, která byla brutálně potlačena policií, vyvolala krizi, v rámci které se k intelektuálům a studentům připojili i dělníci s generální stávkou. Nepokoje se rozšířily po celém Československu, v důsledku čehož nakonec komunistická vláda odstoupila a strana odevzdala moc. Díky relativně poklidnému průběhu se převratu v Československu začalo říkat „sametová revoluce“. Dobové hodnocení událostí konstatovalo, že zatímco Poláci potřebovali pro skoncování s komunistickým režimem deset let a Maďaři deset měsíců, občanům Československa postačovalo deset dní.¹⁷

¹⁴ DOKULIL, Miloš, ČAPKA, František a VACULÍK, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z nejnovějších československých dějin*. Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Brno 1996. ISBN 80-210-0736-2, s. 118.

¹⁵ PELTRÁM, Antonín a kol. *Evropská integrace a Česká republika*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2849-0, s. 26.

¹⁶ GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal a kol. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Paseka, Praha – Litomyšl 2008. ISBN 978-80-7185-876-8, s. 38.

Byť nelze úlohu studentů v rámci pádu československého komunistického režimu přeceňovat, přesto je nutné objektivně konstatovat, že Československo bylo jedinou střeoevropskou zemí, kde studenti sehráli v období pádu komunismu úlohu samostatného politického subjektu, což souviselo s celkovým stavem zdejší společnosti a se specifickým postavením disentu ve společnosti. V Polsku totiž opozici představovala masová organizace Solidarita, přičemž polský Nezávislý studentský svaz představoval jen její součást. Ani v Maďarsku vysokoškolští studenti nevystoupili jako samostatná politická síla a podobně tomu bylo i v Německé demokratické republice. Podíl studentského hnutí na pádu komunistického režimu v Československu je proto ve střeoevropském kontextu výjimečný.¹⁸

Krise Sovětského svazu je záležitostí, která v tomto kontextu stojí za důkladnější analýzu. Zatímco v rámci předchozích odstavců byly detailně rozebrány politické příčiny rozpadu Sovětského svazu na příkladu Polska, Maďarska a Československa, v následující části budou rozebrány platformy těchto změn. Příčiny pádu komunismu jsou široce diskutovanou problematikou napříč obory. Zatímco v politickém kontextu lze hovořit o systémových politických příčinách, z ekonomického hlediska se nejčastěji poukazuje na nedostatky v sovětském hospodářství. Poněkud opomíjeným determinantem změn je pak společenský faktor, přičemž nezávislá kultura, zejména pak náboženství, hrály větší úlohu, než se obecně předpokládá.¹⁹

Sovětská ekonomika se rozvíjela extenzivně, přičemž růst objemu produkce a národního důchodu byl důsledkem zvýšení množství použitých přírodních, lidských a kapitálových zdrojů. Již v 70. letech se ukazovalo, že sovětská ekonomika možnosti extenzivního růstu vyčerpala, k čemuž mimo jiné přispělo i vyčerpání několika významných ložisek s ropou. Tento stav byl následkem politiky, která upřednostňovala rozvoj vojenského sektoru před jinými odvětvími ekonomiky. K rozvoji vojenského potenciálu byly třeba velké finanční prostředky, jež byly získávány prodejem nerostných surovin, přičemž již ve druhé polovině 70. let nastaly problémy se získáváním těchto surovin. Jelikož vláda nahrazovala ztráty z nižšího prodeje ropy zahraničními půjčkami a prodejem svých zlatých rezerv, dluh země se kontinuálně zvyšoval.²⁰

¹⁷ WANDY CZ, S. Piotr. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Academia, Praha 2004. ISBN 80-200-0657-5, s. 251.

¹⁸ OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v Českých zemích 1968 – 1989*. Dokořán, Praha 2003. ISBN 80-86569-52-7, s. 164.

¹⁹ DAVIES, Norman. *Evropa. Dějiny jednoho kontinentu*. Academia, Prostor: Praha, 2005. ISBN 80-200-1334-2, s. 1134.

²⁰ VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav a LITERA, Bohuslav. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku: 1944-1989*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-85983-82-6, s. 483-492.

Výrazným determinantem změn, vedoucích k rozpadu Sovětského svazu, byly etnické konflikty na jeho území. Po druhé světové válce nastolil Stalin myšlenku, že Rusové jsou „vůdčím národem“ Sovětského svazu, z čehož následně vyplynul tvrdý postup vůči „neruským“ národům.²¹ Signifikantním příznakem ruské politiky v tomto období bylo odnárodňování svazových republik. Změna nastala až v osmdesátých letech 20. století a následně po rozpadu Sovětského svazu. Tyto rusifikační tendence se však často setkávaly s národním odporem především u národů v západním pohraničí Sovětského svazu. Kupříkladu krymští Tataři byli deportováni ze své původní domoviny do oblasti Střední Asie během roku 1944 a po rehabilitaci vystěhovaných národů roku 1956 byli jednou ze skupin, které nezískaly šanci k návratu do své domoviny. Po zrušení povinného pobytu krymských Tatarů na území Uzbekistánu se možnost jejich volného pohybu v rámci Sovětského svazu nevztahovala na Krymský poloostrov, což bylo podnětem pro různé petiční akce, žádající návratu krymských Tatarů na Krym. Již roku 1962 se po rozsáhlých represích konaly první procesy s krymskotatarskými aktivisty. Ačkoli střety s občany krymskotatarské národnosti se množily, sovětská vláda nestála o to, aby případným vstřícným postupem zavedla záminku ke vzpourám dalších národů. Rovněž hrozilo, že by odlivem krymských Tatarů z Uzbekistánu nastal nedostatek pracovní síly na tomto území.²²

Konflikty s krymskými Tatary a kavkazskými národy však nepředstavovaly ohrožení integrity Sovětského svazu. Tím byly až nepokoje na úrovni svazových republik v pobaltských zemích a na Ukrajině. I zde byly podnětem k národnostním hnutím neruského obyvatelstva rusifikační tendence, které zapříčinily tristní stav místní kultury a národního jazyka. S tím, jak se blížil rozpad Sovětského svazu, se začala utvářet další ohniska etnických nepokojů, jmenujme například Armény v oblasti Náhorního Karabachu. Po rozpadu Sovětského svazu se národnostní nepokoje rozhořely po celém jeho bývalém území.²³

V posledních letech před pádem Sovětského svazu ožilo umění, literatura i nakladatelství činnost. Při erozi komunistického režimu sehrály velkou roli velké literární a publicistické časopisy, jako byl například *Novyj mir*, *Znamja*, *Okt'abr*, *Družba narodov* nebo *Ogoňok*. Velké popularitě mezi veřejností se těšily romány a novely ruských autorů, kteří emigrovali či byli režimem zlikvidováni. V tomto kontextu připomeňme například román *Souostroví Gulag* od Solženicyna. Pro vymanění společnosti z marxismu mělo vydávání

²¹ ZAJĄCZKOWSKI, Wojciech. *Rusko a národy: osmý kontinent*. Praha: Misgurnus, 2011. ISBN 978-80-904931-0-0, s. 193.

²² ZAJĄCZKOWSKI, Wojciech. *Rusko a národy: osmý kontinent*. Praha: Misgurnus, 2011. ISBN 978-80-904931-0-0, s. 203.

²³ Tamtéž, s. 210.

filosofických a sociologických prací Nikolaje Berďajeva, Nikolaje Losského či Georgije Fedotova. Ideové osvobození následovala emancipace společnosti, přičemž těžištěm tohoto procesu se stala politická centra různého druhu, od sportovních klubů až po vědecké semináře.²⁴

Bezprostředně před pádem komunismu v Sovětském svazu se dramaticky proměnil rovněž náboženský život země. Až do roku 1987 byla cíleně dramaticky omezena registrace náboženských obcí, protože růst vlivu pravoslaví na občany byl považován za nežádoucí. Koncem roku 1986 odstartovala všesvazová protináboženská kampaň, věřící byli vyháněni ze zaměstnání a obecně diskriminováni. Po černobylské havárii však ve společnosti vzrostly mystické nálady, v tisku se objevila prohlášení v tom smyslu, že jaderná havárie je božím trestem za potírání náboženství. Přestože se tomu mnozí straničtí tradicionalisté bránili, v atmosféře glasnosti a demokratizace nebylo možné volání po osvobození náboženství ignorovat. Postupně mizela omezení pro registraci nových pravoslavných obcí. Roku 1988 se církev definitivně stala svobodnou.²⁵ Ani tyto pokusy o přestavbu komunistického režimu však nezabránilly rozpadu Sovětského svazu a pádu komunismu.

K pádu Sovětského bloku přispěla rovněž krize v Afghánistánu, jejíž prvopočátky můžeme zasadit již do doby po skončení druhé světové války. Po tomto válečném konfliktu afghánská královská rodina zažádala o pomoc s modernizací komunikační sítě, silnic a dalších záležitostí podstatných pro pozvednutí země. Afghánistán se však v této době nenacházel ve středu zájmu Spojených států, tudíž byla finanční pomoc z jejich strany omezená. V počátku studené války nepředstavoval Afghánistán ani pro jednu ze stran stát, který by byl významný. Jelikož se Afghánci často dostávali do pohraničních sporů s Pákistánci, využívali od 50. let sovětské obchodní cesty. Jistý zvrat nastal ve chvíli, kdy Spojené státy i přes odpor Kábulu vyzbrojili Pákistán coby svého spojence, a afghánský premiér Mohammad Dáúd Chán se v reakci obrátil na Sovětský svaz s žádostí o ekonomickou výpomoc.²⁶

Na konci roku 1954 zahájil afghánský premiér s vedením Sovětského svazu jednání o případné vojenské pomoci. Bezprostřední příčinou byly obavy ze zbrojícího Pákistánu. Na základě jednání byla v červenci 1956 podepsána dohoda, jejímž důsledkem byla orientace afghánských ozbrojených sil směrem k Sovětskému svazu. Na konci 60. let už vázala

²⁴ ZUBOV, Andrej (ed.). *Dějiny Ruska 20. století. 2. díl. 1939-2007*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-0964-1, s. 494-495.

²⁵ Tamtéž, s. 500-501.

²⁶ ROUX, Jean-Paul. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-867-9, s. 330-334.

Afghánistán k Sovětskému svazu ekonomické závislost, Sovětský svaz se však dosud nepokusil omezovat jeho suverenitu.²⁷

Další podstatnou událostí, vedoucí v důsledku až k afghánské krizi, byl převrat z července 1973, kterým byl svržen král Muhammad Záhir Šáh, vládnoucí již od roku 1933. Namísto monarchie byla vyhlášena republika, v jejímž čele stanul jeden z příbuzných sesazeného krále, Muhammad Dáúd Chán. Ztrátou osoby krále však zaniklo symbolické pojítko mezi jednotlivými skupinami obyvatel (rozdělenými dle etnického, provinciálního či rodového hlediska), což ve státě způsobilo vnitřní neklid. Poté, co Muhammeda Dáúda Chána nahradil Núr Muhammad Tarakí (mezi lety 1978 a 1979 afghánský prezident), nabrala vládní politika Afghánistánu směr doleva. Smlouva se Sovětským svazem umožnila, aby sovětská vojska zasáhla, pokud by bylo třeba Afghánistán bránit. To bylo realizováno po vraždě Tarakího v září 1979 a již v prosinci téhož roku byla dosazena komunistická vláda Babraka Karmala, který byl bývalý velvyslanec země v Československu.²⁸

Zatímco George Kennan a jeho následovníci mají tendenci analyzovat sovětskou invazi do Afghánistánu jako nutnou obranu, myšlenková škola Richarda Pipesa uvádí, že invaze byla způsobena historickou snahou Rusů rozšířit svůj vliv na jih směrem ke strategicky cennému Perskému zálivu.²⁹ Ačkoli Brežněv předpokládal, že sovětské ozbrojené síly rychle potlačí odpor povstalců, nebyli Sověti schopni rychle zaútočit na klíčová centra.³⁰ Sovětům se nedařilo získat si venkov, a tak začali používat teror. Vyháněli venkovské obyvatelstvo z domovů, přičemž důsledkem bylo velké množství uprchlíků mířících do Pákistánu a do Íránu.³¹

Poté, co se k moci dostal Gorbačov, „zdedil“ po svých předchůdcích Afghánistán jako jeden z nejvážnějších problémů. Díky vychýlení moci ve prospěch Gorbačova a reformistů kolem něj mohlo dojít ke stahování sovětských vojsk z Afghánistánu. Dalším determinantem tohoto kroku bylo to, že válka byla mnohem nákladnější, než se předpokládalo, a pro Sovětský svaz byla zahanbující. Roku 1985 se sešel Gorbačov s Reaganem v Ženevě. Reagan konstatoval, že podpoří diplomacii zakládající se na spojování témat, pokud bude Sovětský

²⁷ VOGELSANG, Willem. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3077-6, s. 285.

²⁸ ROUX, Jean-Paul. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-867-9, s. 334- 335.

²⁹ VALENTA, Jiří: Soviet Aims, Policies, and Alternatives in Afghanistan. In: MAGNUS, Ralp H. (ed.). *Afghan alternatives. Issues, Options and Policies*. New Brunswick: Transaction Books 1985, s. 14.

³⁰ Tamtéž, s. 19.

³¹ ARNOLD, Anthony. *Afghanistan. The Soviet Invasion in Perspective*. Stanford: Hoover Institution Press, 1985, s. 114.

svaz dodržovat lidská práva a (mimo jiné) stáhne-li se z Afghánistánu.³² Kvůli vzrůstajícímu mezinárodnímu tlaku, velkým ztrátám na sovětské straně a ekonomickým problémům SSSR (které tato invaze přizivila) nakonec opustil Sovětský svaz v únoru 1989 Afghánistán definitivně.³³

³² BRADLEY, John F. N. *Válka a mír po roce 1945*. Praha: Victoria Publishing Company, 1994. ISBN 80-85605-72-4, s. 167.

³³ ŠIŠKA, Jiří F. *Bojiště Afghánistán. Sovětsko-afghánský válečný konflikt 1979-1989*. Praha: Svět křídel, 2015. ISBN 978-80-87567-72-2, s. 215.

2 Pád komunistického režimu v celostátním kontextu

Následující text se věnuje událostem, které bezprostředně předcházely pádu komunistického režimu v Československu. Tuto problematiku tedy analyzuje v celostátním kontextu, čímž pokládá platformu pro regionální sondu. Jelikož obecně je coby příčina rozpadu sovětského bloku uváděno vnitřní hospodářské zhroucení, pojednám nejprve o charakteristických vlastnostech československého hospodářství v letech před pádem komunistického režimu. Dále bude období před pádem komunismu za účelem vytvoření koherentního obrazu analyzováno ze sociálního, kulturního (s důrazem na kinematografii) a politického hlediska.

2.1 Československé hospodářství před rokem 1989

Před rokem 1989 byl pro československé hospodářství typický systém centrálního řízení. Pokles tempa růstu hospodářství se rovnoměrně projevoval v celém Sovětském bloku. Československo stále citelněji zaostávalo za vyspělými ekonomikami, klesal i obchod se zeměmi RVHP. Československé výroby zaznamenávaly technologické zaostávání, jež se projevovalo v poklesu konkurenceschopnosti československého zboží. Zaostávání československé ekonomiky můžeme pozorovat například při komparaci reálných mezd v Československu a v Rakousku. Pokud Rakousku v roce 1965 přiřkneme index 100, vykazovalo Československo následující pokles reálných mezd:³⁴

Tabulka č. 1: Reálné mzdy v Československu a jejich pokles

Rok	1965	1970	1975	1980	1982
Index reálné mzdy	68	57	46	41	39

Zdroj: Vlastní zpracování autorky dle: TOMEŠ, Zdeněk a kol. *Hospodářská politika. 1900-2007*. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-002-7. S. 245.

Pro komplexní představu je nutné doplnit, že tento vývoj nebyl charakteristický pouze pro Československo, ale týkal se sovětského bloku obecně. Zajímavá je rovněž komparace

³⁴ TOMEŠ, Zdeněk a kol. *Hospodářská politika. 1900-2007*. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-002-7. S. 245.

růstu reálných mezd v Československu v letech mezi roky 1970 a 1988. Tento vývoj shrnuje následující tabulka, poukazující na hospodářskou stagnaci:

Tabulka č. 2: Růst reálných mezd v Československu mezi lety 1970-1988

Ukazatel	1970-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1988	Celkem za období 1970-1988
Dle oficiálního indexu životních nákladů	+ 3,37	+ 0,59	- 0,20	+ 1,72	+ 1,31
Dle pohybu průměrných cen	+ 1,42	+ 0,26	- 0,72	+ 0,25	+ 0,31
Průměr	+ 2,40	+ 0,43	+ 0,46	+ 0,99	+ 0,8

Zdroj: Vlastní zpracování autorky dle: VRANÝ, Jiří. Hospodářská stagnace a sociální napětí ve státně monopolních ekonomikách. In: VÁŇA, Daniel. *Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1995, s. 46.

Ústřední výbor strany reagoval na tristní ekonomickou situaci země se zpožděním. Až v únoru 1987 byla vyvolána diskuze nad možnou přestavbou hospodářství, která by reagovala na fakt, že dosavadní ekonomický stav již není udržitelný. Z diskuze vzešlo několik úkolů, které měly být bezprostředně řešeny. V procesu přestavby hospodářství však měly být brány ohledy na socialistický charakter řízení ekonomiky, který byl neperspektivní. Prostřednictvím přestavby hospodářského mechanismu mělo dojít k urychlení sociálně ekonomického rozvoje.³⁵

Příslušné změny měl provést generální tajemník Komunistické strany Československa Miloš Jakeš, který však neměl příliš silné politické postavení.³⁶ Jeho primárním úkolem bylo vypracování zákona o státním podniku, vytvoření návrhu systémových opatření k zabezpečení vyššího tempa vědeckotechnického pokroku a návrhu k rozvoji československého druž-

³⁵ SUK, Jiří, František KOUDELKA a Jaroslav CUHRA. *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1999. ISBN 80-85270-88-9, s. 21.

³⁶ VYKOUKAL, Jiří, Miroslav TEJCHMAN a Bohuslav LITERA. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku: 1944-1989*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-85983-82-6, s. 592.

stevnictví. K parciálnímu zlepšení sice skutečně došlo, ale mezi elitou režimu stále panovaly obavy z reakce společnosti na zvýšenou nezaměstnanost a pokles životní úrovně.³⁷

V tomto kontextu jsou zajímavé názory občanů na situaci těsně po pádu komunistického režimu, jež shrnuje následující tabulka:

Tabulka č. 3: Pohled občanů na problémy v jednotlivých oblastech veřejného života

Oblast veřejného života	Hodnocení občanů		
	Veliké problémy	Malé problémy	Téměř žádné a žádné problémy
Životní prostředí	98 %	2 %	0 %
Ekonomika	92 %	2 %	6 %
Zdravotnictví	90 %	7 %	3 %
Politický systém	88 %	8 %	4 %

Zdroj: Vlastní zpracování autorky dle: SLEJŠKA, Dragoslav. Sondy do veřejného mínění. In: SAXONBERG, Steven. *The fall. A Comparative study of the end of communism in Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland*. London, New York: Routledge, 2001. ISBN 978-9058-23097-3, s. 76.

Z tabulky je evidentní, že občané byli silně nespokojeni prakticky se všemi oblastmi veřejného života, přičemž tato situace pramenila z dlouhodobého nereagování komunistické vlády na fatální neúspěchy extenzivního rozvoje průmyslu, ve kterém pokračovala i přesto, že byly známy jeho důsledky nejen na životní prostředí, ale i na ekonomickou situaci obyvatelstva. Během druhé poloviny 80. let byla tato praxe velmi kritizována ze strany médií, přičemž v negativním slova smyslu byly vyzdvihovány především investice do těžkého průmyslu, jejichž důsledkem bylo zaostávání zpracovatelského průmyslu, a dopady extenzivního způsobu hospodaření na životní prostředí. V kontextu se zaostáváním zpracovatelského průmyslu a sektoru služeb mluvíme o „dehumanizaci“ ekonomiky.³⁸

³⁷ SUK, Jiří, František KOUDELKA a Jaroslav CUHRA. *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985-1990*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1999. ISBN 80-85270-88-9, s. 53.

³⁸ TUREK, Otakar. *Podíl ekonomiky na pádu komunismu v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1995. ISBN 80-85270-46-3, s. 41-42.

2.2 Sociální kontext pádu komunismu v Československu

V období normalizace a v době před pádem komunismu zvláště se prohluboval rozpor mezi hodnotami, které hlásala oficiální ideologie, a mezi skutečným životem lidí.³⁹ Komunističtí funkcionáři z obavy ze ztráty svých pozic nabízeli občanům sociální vymoženosti, jež měly v podstatě nahrazovat jejich občanská práva. Lidé se postupně přeorientovali na ryze praktické otázky, převládala snaha přizpůsobit se a nekomplikovat si život. Dosud vzpomínali na rok 1968, kdy angažovanost přinesla jejich spoluobčanům jen potíže a situace se de facto nezměnila.⁴⁰

Ve společnosti znatelně zesílily protirežimní nálady. Nezávislé iniciativy, jejichž vliv kontinuálně sílil, stále ostřeji projevovaly nespokojenost s režimem. Zásah proti demonstrantům v rámci Palachova týdne byl široce kritizován nejen domácími osobnostmi opozice, ale rovněž světovým tiskem a řadou osobností mezinárodního politického a kulturního života. Představitelé režimu se však nebyli ochotni vzdát represivních metod boje s opozicí. V lednu 1989 byla dokonce vytvořena koordinační skupina pro boj s antisocialistickými silami, která měla sledovat a vyhodnocovat nepřátelské aktivity nelegálních struktur a navrhopvat účinná opatření.⁴¹

Represivní metody boje byly doplňovány propagandistickými prostředky, které měly ukazovat veřejnosti pozitivní příklady socialistické demokracie. Za tímto účelem sdělovací prostředky ofenzivněji reagovaly proti opozičním aktivitám. Založením Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitární otázky se komunistický režim pokusil vytvořit dojem, že se o tyto otázky vážně zajímá.

Již od počátku roku 1989 se rychle množily protestní petice, které dosahovaly úspěchu mimo jiné i proto, že podpis petice neznamenal pro občana výrazné osobní riziko či nebezpečí, jaké byla účast na demonstraci. Z populárních petic zmiňme petici za propuštění Václava Havla, petici Několik vět či petici za náboženské svobody, kterou organizoval katolík Antonín Navrátil s podporou pražského arcibiskupa.⁴² Petice Několik vět byla sestavena v létě 1989 a

³⁹ RYCHLÍK, Jan. Každodennost v Československu v období tzv. normalizace. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5, s. 37.

⁴⁰ KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2043-7, s. 302.

⁴¹ OTÁHAL, Milan. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. Brno: Doplněk, 1999. ISBN 80-7239-050-3, s. 42.

⁴² BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT, Petr JUST a Martin ŠTEFEK. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, s. 30-32.

ve svém textu požadovala dialog Komunistické strany Československa s opozicí. O významu této petice vypovídá i fakt, že se mezi jejími signatáři objevily osobnosti, které se doposud žádných podpisových akcí nezúčastnily.⁴³

2.3 Kulturní kontext pádu komunismu v Československu

Soustavné potlačování reformních snah a vynucování alespoň formální loajality prostřednictvím exemplárních umlčování či zastrasování coby základního nástroje direktivní politiky se promítly i do kulturního a uměleckého života společnosti. Od počátku normalizace byla potlačována svazová činnost, činnost byl nucen ukončit Koordinační výbor tvůrčích svazů, Filmový a televizní svaz byl vyloučen z Národní fronty. Produktivní Svaz československých spisovatelů byl zbaven práva vydávat periodika a následně mu bylo roku 1970 odňato nakladatelství Československý spisovatel. Zjara roku 1972 byl Svaz československých spisovatelů nahrazen prorežimním Svazem českých spisovatelů, ke kterému roku 1977 přibyl Svaz československých spisovatelů coby federativní koordinační orgán.⁴⁴ Umělecká tvorba se dělila na oficiální (kontrolovanou režimem) a neoficiální (šířenou samizdatem a pomocí emigrantů). Zástupci intelektuálních vrstev se tajně navštěvovali a diskutovali o politické situaci či organizovali návštěvy kulturních podniků.⁴⁵

Normalizačním úsilím vládnoucí strany byla postižena zejména kinematografie. Film měl díky velkému zájmu veřejnosti o tento aspekt kultury velký propagandistický potenciál, proto činnost vedení československé kinematografie v období normalizace směřovala k systematickému podřízení filmu oficiální ideologii. Stovky lidí v československé kinematografii již nemohly vykonávat svou práci, stovky filmů byly staženy z distribuce či zakázány a veškerá činnost byla kontrolována stranickým aparátem. Hlavním kvalifikačním předpokladem pro participaci na československé kinematografii byla stranická legitimace, což otevřelo cestu k moci lidem nevalného talentu a prospěchářům.⁴⁶

⁴³ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8, s. 324.

⁴⁴ Tamtéž, s. 325.

⁴⁵ OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989. Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Maxdorf, 1994. ISBN 80-85800-12-8, s. 33.

⁴⁶ URBANOVÁ, Eva, Blažena URGOŠÍKOVÁ a Jitka PANZNEROVÁ. *Český hraný film v 1971-1980*. Praha: Národní filmový archiv, 2007. ISBN 80-7004-082-3, s. 44.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začalo být pravidelně uváděno televizní vysílání tzv. „filmů pro pamětníky“. Toto recyklování filmového dědictví mělo utilitární základ – jeho účelem bylo zaplnit mezery na trhu v době redukce nabídky. Pro publikum plnily staré filmy funkci substitučních obrazů západního konzumentarismu, vládnoucí strana jimi kompenzovala pokles dovozu a domácí produkce a pomocí pečlivého výběru repertoáru reinterpretovala filmové dějiny prostřednictvím příkladů sociální kritiky kapitalistického systému a anticipací komunistického režimu. Z dlouhodobějšího hlediska lze konstatovat, že trvalou pozornost médií a široké publika si držely především socialistické komedie a televizní seriály.⁴⁷

V sedmdesátých a osmdesátých letech se oblíbeným typem pořadu stal televizní seriál. Téměř až symbolem normalizačního období se stala tvorba scénáristy a dramatika Jaroslava Dietla, který ve svých televizních ságách prezentoval postavy, kteří řeší problémy svého pracovního i osobního života. Vznik seriálů byl často motivován významnými událostmi, například snímek *Nejmladší z rodu Hamrů* (1975) vypovídal o kolektivizaci vesnice. Za evidentně propagandistické dílo lze označit seriál *Třicet případů majora Zemana* režiséra Jiřího Sequense (1976-1980), který byl natočen coby pocta Sboru národní bezpečnosti k oslavě 30. výročí jeho založení. Skutečné události, popisované v jednotlivých dílech seriálu, byly interpretovány dle normalizačního výkladu poválečné historie Československa. Významným segmentem byla seriálová tvorba pro děti, kde vynikali zejména režiséři Jindřich Polák (*Návštěvníci* z roku 1983), Václav Vorlíček (*Arabela* z roku 1980, *Létající Čestmír* z roku 1984 a *Křeček v noční košili* z roku 1988) a Ludvík Ráž (*Tajemství proutěného košíku* z roku 1978).⁴⁸

2.4 Politický kontext pádu komunismu v Československu

Ačkoli v učebnicích dějepisu bývá politický náhled na pád komunismu tím nejvíce dominantním kontextem, v rámci tohoto textu jsem se jej rozhodla zařadit až za nástin ekonomické, společenské a kulturní platformy změny režimu. A to z toho důvodu, že právě dlouhodobé problémy na těchto úrovních ve společné souhře vytvořily v kombinaci s dalšími faktory atmosféru příznivou pro tuto proměnu.

⁴⁷ SZCZEPANIK, Petr. *Konzervy se slovy: počátky zvukového filmu a česká mediální kultura 30. let*. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-316-6, s. 164-166.

⁴⁸ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8, s. 345-346.

Když byl v březnu 1985 zvolen do funkce generálního tajemníka Ústavního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Gorbačov, komunistické vedení Československa reagovalo na tuto podstatnou změnu velmi těžkopádně. Až v lednu 1987 byly zveřejněny Zásady přebudování hospodářského mechanismu v ČSSR, jež měly započít proces reformy a umožnit například socialistické podnikání. Ačkoli naděje na demokratizaci režimu nebyla naplněna, progresivní vývoj v okolních komunistických státech dávala protirežimním silám naději.⁴⁹

Dne 17. prosince 1987 byl Gustav Husák vystřídán Milošem Jakešem, který však byl schopen přistoupit pouze na parciální změny, vzhledem k situaci zcela nedostatečné.⁵⁰

Na den výročí sovětské okupace 21. srpna 1988 se uskutečnila na Václavském náměstí protirežimní demonstrace. Rovněž na den 28. října, který byl po dlouhé době slaven coby státní svátek, proběhla demonstrace protikomunistických sil, jež vyvolala mobilizaci policejní hotovosti s vodními děly a obrněnými transportéry. Všeobecné napětí vyústilo v personální změny ve vládě – po demisi Štrougalovy vlády byl v říjnu 1988 jmenován kabinet v čele s Ladislavem Adamcem. Miloš Jakeš a ostatní představitelé komunistické moci se báli politických změn, které vyžadovala Gorbačovova politika. Jejich politika byla politikou změn, při které by vše zůstalo při starém.⁵¹

Demonstrace byly potlačovány brutálněji než kdy předtím. Při demonstracích k 20. výročí Palachova činu bylo zatčeno několik stovek lidí, mezi nimi i Václav Havel. Na začátku února vznikla Obroda – Klub za socialistickou přestavbu, která sdružovala bývalé reformní komunisty.⁵² K dalším větším demonstracím došlo ku příležitosti výročí srpnové invaze a 28. října. Sama vládnoucí moc participovala na svém rozkladu – proslov premiéra Adamce z dubna, ve kterém upozornil na dobu „utahování opasků“, zvýšil nespokojenost veřejnosti, Jakeš se zase pokoušel zvrátit rozpad moci politikou tvrdé ruky. Situaci zkomplikovaly bortící se režimy v okolních státech.⁵³

Na Albertově se dne 17. listopadu 1989 konala ohlášená manifestace studentstva k uctění památky Jana Opletala. Po pietním aktu na Vyšehradě se část účastníků vydala k Ná-

⁴⁹ BABIN, Jan a Antonín PRAŽSKÝ. *Přestavba hospodářského mechanismu: slovník pojmů*. Praha: Práce, 1987, s. 34.

⁵⁰ ŠULC, Zdislav. *Psáno inkognito: doba v zrcadle samizdatu (1968-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000. ISBN 80-7285-003-2, s. 104.

⁵¹ MOULIS, Vladislav, Jaroslav VALENTA a Jiří VYKOUKAL. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989*. Ostrava: Amosium Servis, 1991, s. 270.

⁵² BUREŠ, Jan, Jakub CHARVÁT, Petr JUST a Martin ŠTEFEK. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, s. 28.

⁵³ VACULÍK, Jaroslav a František ČAPKA. *Nástin českých dějin 20. století*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6741-7, s. 214.

rodní třídě, kde došlo k agresivnímu zásahu ozbrojených složek Veřejné bezpečnosti a pohotovostního pluku SNB. Falešná zpráva o zabití jednoho ze studentů policií vystupňovala pobouření veřejnosti, která se účastnila vlny protestních akcí.

V polovině listopadu 1989 se do čela revoluce postavili ti, kteří ji nepovažovali za svoji věc, tedy Občanské fórum. V důsledku kolapsu dosavadního režimu bylo vytvořeno mocenské vakuum, jež umožnilo intelektuálům zaujmout strategickou pozici. Součástí Občanského fóra se stali i reformní komunisté, samotné uskupení pak ovládla skupina intelektuálů kolem Václava Havla. Občanské fórum v čele masových protestních demonstrací se stalo mluvčím veřejnosti, přičemž tato náhlá změna společenského klimatu zaskočila jak režim, tak opozici. Na řadu se dostalo předávání moci. Občanské fórum však nevzniklo jako mocenský subjekt, ale jako nadstranický program, který proces změn připravuje, iniciuje a kontroluje.⁵⁴

⁵⁴ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize. Od listopadu 1989 do června 1990*. Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-7260-099-0, s. 24.

3 Popis a vývoj situace v Československu od 17. 11. 1989

Následující výklad se věnuje popisu a vysvětlení vývoje situace v Československu od 17. listopadu 1989. Soustředí se především na politické události, následující po demonstracích na Albertově. V širších souvislostech jde o snahu o „návrat do Evropy“, kterou reflektovala především oficiální přihláška do Evropské unie, podaná Václavem Klausem v lednu 1996. Pro vnitřní politický vývoj pak bylo charakteristické budování stabilního politického systému se dvěma silnými programově opačnými stranami.⁵⁵

3.1 Politický vývoj po 17. 11. 1989

Po demonstracích na Albertově se již 19. listopadu dosud roztržitá opozice sjednotila a vytvořila Koordinační centrum Občanského fóra. Pacner uvádí, že v Činoherním klubu, kde se setkaly stovky lidí, byli přítomni agenti StB, ti však do situace nezasáhli. Od 20. listopadu se na pražském Václavském náměstí shromažďovaly desetitisíce lidí, proti kterým tentokrát policie nezasáhla. První náměstek federálního ministra vnitra a náčelník Státní bezpečnosti Alojz Lorenc shrnul situaci pregnantně slovy „*Začal státní převrat.*“ Václav Havel vyzval vládu k dialogu, přičemž požadoval svobodné volby, zrušení vlády jedné strany a rovněž konec Národní fronty jako nástroje této strany.⁵⁶

Nicméně pražské centrum Občanského fóra, které se snažilo akce veřejnosti koordinovat, nebylo jednotné v názoru ohledně pokračování studentské stávkové. Rozhodujícími událostmi pro další směřování akcí Občanského fóra bylo vystoupení předsedy federální vlády Adamce, který 23. listopadu veřejně deklaroval, že armáda proti demonstrujícím použita nebude, rezignace Miloše Jakeše na funkci generálního tajemníka ÚV KSČ a ujištění ministra národní obrany Václavíka, že armáda nehodlá potlačit ani stávkové, ani jiné projevy nespokojenosti občanů. Koordinační stávkový výbor studentů se usnesl, že stávkové budou pokračovat vzhledem k tomu, že nebyly dány žádné záruky změny vládního mocenského systému. Rovněž Václav Havel vyzval 26. listopadu studenty, aby vydrželi.⁵⁷ Informoval veřejnost o tom, že „*Po sedm dní prožívá Praha i celá republika velké drama. Po čtyřiceti letech totalitní*

⁵⁵ BLAŽEK, Petr, PAŽOUT, Jaroslav et al. *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. ISBN 978-80-7285-166-9, s. 178.

⁵⁶ PACNER, Karel. *Osudové okamžiky XX. století*. Praha: AM Plus, 2018. ISBN 978-80-259-0943-0, s. 601.

vlády začali občané svobodně myslet a jednat. Za Občanské fórum vám mohu oznámit, že dialog moci s veřejností začal.“⁵⁸ Téhož dne bylo vydáno první pozitivní programové prohlášení Občanského fóra *Co chceme*, které upozornilo na nespravedlnosti komunistického režimu. Tento režim byl učiněn zodpovědným za morální, duchovní, ekologickou, sociální a politickou krizi. Občanské fórum zároveň deklarovalo, že pouhá změna v mocenských pozicích je nedostatečná, a že bude usilovat o vytvoření právního a demokratického státu, stojícího na nově vytvořených demokratických institucích a mechanismech.⁵⁹

Následujícího dne, tedy 27. listopadu, vyjádřila veřejnost v generální stávce svou nedůvěru vůči vládě komunistické strany. Na tento den vyhlásili dvouhodinovou generální stávku i studenti pražských vysokých škol.⁶⁰ Generální stávka trvala od dvanácté hodiny a zasáhla tisíce podniků po celé republice. Po celé zemi probíhaly demonstrace. Tento tlak donutil komunistickou stranu, aby se vzdala své dosavadní vedoucí úlohy ve společnosti. Ačkoli Ladislav Adamec se snažil až do poslední chvíle pro KSČ získat co nejvíce, musel přistoupit na kompromisy navržené Občanským fórem. Dle Suka byl úspěch Občanského fóra determinován mechanismem jeho fungování. Organizace působila na centrální a místní úrovni, na místní rovině fungovaly jednotlivé orgány jako efektivní nástroje prosazování lokálních strategií, jež se lišily dle místa působení.⁶¹

O tom, že generální stávka otrásla zbytkem moci komunistické strany, svědčí i skutečnost, že o dva dny později zahájilo Občanské fórum každodenní vysílání prostřednictvím rozhlasové stanice Hvězda. Bylo mu umožněno působit i v rámci Československé televize.⁶² Dne 29. listopadu proběhla schůze Federálního shromáždění, jímž byly schváleny změny Ústavy ČSSR. Parlament zrušil vedoucí úlohu komunistické strany. Již 3. prosince byla jmenována nová federální vláda, v jejímž čele stál Ladislav Adamec. Z celkem jednadvaceti členů bylo šestnáct komunistů. Proti novému složení vlády začali občané opět protestovat. Dne 5. prosince byla jmenována nová vláda, v jejímž čele stál František Pitra, nicméně po setkání představitelů komunistické strany s Občanským fórem a Veřejností proti násilí podal 7.

⁵⁷ PETRÁŇ, Josef. *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova, 2015. ISBN 978-80-246-2994-0, s. 834.

⁵⁸ HUSÁK, Petr Maxmilián. *Česká cesta ke svobodě. Díl 1, Revoluce či co?*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-299-4, s. 119.

⁵⁹ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, s. 47.

⁶⁰ Tamtéž, s. 44-45.

⁶¹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize. Od listopadu 1989 do června 1990*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2009. ISBN 978-80-7260-219-3, s. 66.

⁶² SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize. Od listopadu 1989 do června 1990*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2009. ISBN 978-80-7260-219-3, s. 39.

prosince Ladislav Adamec demisi a sestavením vlády byl pověřen místopředseda vlády Marián Čalfa. O tři dny později byla jmenována federální vláda národního porozumění. Komunistická strana ztratila většinu ve vládě a prezident Gustav Husák abdikoval. Na dynamický vývoj politické situace reagoval mimořádný sjezd KSČ, konaný ve dnech 20. a 21. prosince, schválením reformních opatření a rozpuštěním lidových milic. Předsedou komunistické strany se stal Ladislav Adamec a předsedou federálního shromáždění na základě kooptačního zákona z 28. prosince Alexander Dubček.⁶³

Na dvacáté první společné schůzi sněmoven federálního shromáždění se konala volba prezidenta republiky. Z přítomných 185 poslanců Sněmovny lidu a 141 poslanců Sněmovny národů hlasovali všichni pro kandidáta Václava Havla. Nikdo se nepostavil proti návrhu ani se nikdo nezdržel hlasování. Ke zvolení napomohla Václavu Havlovi masová podpora veřejnosti, demonstrována na četných mítincích i v médiích, a především vědomí poslanců, že komunistický režim je nenávratně pryč. Občanské fórum v rámci své kampaně personifikovalo celou sametovou revoluci osobou Havla, jež se stala symbolem nezvratného směřování k demokracii. Velký podíl na Havlově zvolení měl Marián Čalfa, jenž se prokázal jako schopný vyjednávač.⁶⁴

Dynamiku změn v zemích východního bloku demonstruje výrok generálního tajemníka Sjednocené socialistické strany Ericha Honeckera, který ještě v lednu 1989 prohlásil, že Berlínská zeď bude stát ještě sto let.⁶⁵ Již v říjnu 1990 se Německá demokratická republika stala součástí Spolkové republiky Německo.

3.2 Základy budování demokratického státu

Již v první polovině roku 1990 byly učiněny první zásadní transformační kroky v politické oblasti. Byla přijata řada liberalizačních zákonů, které občanům zajišťovaly základní politická práva a občanské svobody. Šlo například o zákon upravující svobodu slova, shromažďování, sdružování a petiční právo, zákon a politických stranách a dále o nové volební zákony.⁶⁶ Již

⁶³ Tamtéž, s. 247.

⁶⁴ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, s. 54-55.

⁶⁵ ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-121-2, s. 186.

⁶⁶ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, s. 58.

od roku 1968 se začal objevovat názor na rozdělení Československa na dva samostatné suverénní státy. Slovenské snahy o samostatný stát vyústily k 1. lednu 1993 k dohodě mezi politiky obou národnostních stran a k definitivnímu rozdělení Československa na dva samostatné suverénní státy. Dne 26. ledna 1993 byl Václav Havel zvolen hlasy nově vzniklé Poslanecké sněmovny prezidentem České republiky.⁶⁷

Devadesátá léta se nesla v duchu snahy o „návrat do Evropy“. V politickém systému České republiky vykrytalizovaly dvě programově opačné silné strany, jež se střídaly u moci v koalicích s menšími stranami. Situace po pádu komunismu však byla komplikována pozůstatky praktik a mentalit tzv. reálného socialismu. Například privatizace, která se snažila o prodej majetku do rukou Čechoslováků, ztroskotala na nedostatku kapitálu na koupi a provoz podniků. Až díky přílivu zahraničních investic byla ekonomika úspěšně transformována a obnovena. Náhlý příval zahraniční kultury, nově nabytá svoboda, správní chaos a politický a společenský zmatek byly aspekty této doby, kvůli kterým se pro toto období vžilo označení „divoká“ devadesátá léta.⁶⁸

V červnu 1990 se konaly první demokratické parlamentní volby po téměř půl století. V rámci předvolební propagandy byly volby veřejnosti prezentovány jako referendum, v rámci kterého si lidé mohou vybrat mezi starým nedemokratickým režimem (tedy komunistickou stranou) a novým a demokratickým režimem (Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu). Volby, které se konaly 8. a 9. června, vykázaly volební účast 96,8 % v českých zemích a 95,4 % na Slovensku. Občanské fórum získalo 127 křesel v České národní radě, 68 křesel ve Sněmovně lidu Federálního shromáždění a 50 křesel ve Sněmovně národů Federálního shromáždění. Na druhém místě se ve všech komorách umístila komunistická strana. Do parlamentu se dostaly i Křesťanská a demokratická unie a Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko. Občanské fórum, Verejnosť proti násiliu a Křesťanská demokratická unie vytvořily koalici na úrovni federace, premiérem se stal Marián Čalfa a místopředsedy Rychetský, Mikloško, Dienstbier a Valeš. Předsedou slovenské vlády se stal Vladimír Mečiar.⁶⁹

V průběhu období mezi lety 1990 a 1992 nastal rozpad Občanského fóra. Naopak vzniklo několik nástupnických stran. Výrazně se proměnila i struktura České národní rady a Federálního shromáždění, ve kterém vzrostl počet poslaneckých klubů z deseti na osmnáct.

⁶⁷ BLAŽEK, Petr, PAŽOUT, Jaroslav et al. *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. ISBN 978-80-7285-166-9, s. 178.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ BUREŠ, Jan. *Občanské fórum*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-86855-28-8, s. 246-249.

V únoru 1991 se Občanské fórum rozdělilo na Občanskou demokratickou stranu (předseda Václav Klaus) a Občanské hnutí (předseda Jiří Dienstbier). Došlo k dynamickému utváření stranického systému, které zahrnovalo nejen formaci nových politických stran, ale i restrukturalizaci stávajících stran a fragmentaci parlamentů. Až v následujících letech se organickým vývojem začaly politické strany dělit na pravicové a levicové.⁷⁰

V souvislosti s počátkem 90. let je příhodné připomenout první vážný střet zájmů českého Občanského fóra a slovenské Veřejnosti proti násiliu. Šlo o tzv. pomlčkovou válku, která započala na společné schůzi Federálního shromáždění ze dne 23. ledna 1991, kde vystoupil Václav Havel s projevem, ve kterém předložil návrhy nového názvu státu (a dále armády a státního znaku). Návrh byl předložen bez předcházející konzultace s poslanci a odborníky na tuto problematiku,⁷¹ proto nebyl projednán na tomto zasedání a byl jakožto prezidentská zákonodárná iniciativa předán výborům a národním radám. Veřejnost se však návrhu okamžitě chopila a začala jej živě diskutovat – problém viděla především ve slově „československá“, které Slováci vnímali jako kontinuum ideje čechoslovakismu. Veřejnost proti násiliu jako protinávrh předložila variantu „Česko-Slovensko“, kterou považovala za historicky podloženou na základě Versailleské smlouvy a Pittsburské dohody.⁷² Češi však tento návrh odmítali, protože jim evokoval období po mnichovské dohodě.

Tehdejší zpravodaj dohodovacího výboru Miloš Zeman navrhl, aby se stát v českém jazyce nazýval Československá federativní republika a ve slovenském jazyce Česko-slovenská federativna republika.⁷³ Poté, co byl název uzákoněn, následovaly slovenské protesty, v jejichž rámci zazněl i návrh na osamostatnění se Slovenska. Nakonec byl 6. dubna zvolen kompromisní název Česká a Slovenská Federativní republika.⁷⁴

Kromě ideologických rozporů zmítaly novým státem i ekonomické záležitosti. Na počátku roku 1991 byla zahájena tzv. malá privatizace, tedy prodej primárně malých jednotek ve veřejných aukcích. Zejména šlo o provozovny služeb, stravování a obchodu. Aukce řídily místní a okresní privatizační komise. Pokud kupující neměli zájem, byly aplikovány tzv. Holandské dražby, kdy docházelo ke snižování vyvolávací ceny. V prvním kole dražby byl maje-

⁷⁰ CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-50-4, s. 121-123.

⁷¹ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Čs. parlament v polistopadovém období*. Praha: Nadas-AFGH, 1993. ISBN 80-7030-186-4, s. 106.

⁷² STEIN, Eric. *Česko - Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0752-0, s. 62.

⁷³ RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002. ISBN 80-88880-02-5, s. 120-121.

⁷⁴ Tamtéž, s. 123.

tek prodáván domácím podnikatelům, v dalších se mohl zúčastnit i zahraniční kapitál.⁷⁵ Do roku 1994 pak probíhala tzv. masová (velká) privatizace, prostřednictvím které byl majetek státu převáděn do soukromých rukou. Důvodem bylo především to, že v předchozí éře se ukázalo, že stát je špatným vlastníkem, a skutečnost, že direktivní řízení podniků bylo v novém systému obtížně proveditelné. Privatizace probíhala ve dvou vlnách a jejím cílem bylo zvýšit efektivitu hospodářství a rozbít monopolní struktury na trhu.⁷⁶

3.2.1 Občanské fórum

Občanské fórum coby subjekt vzniklo v neděli 19. listopadu 1989 jako povahou spontánní platforma nezávislých občanských aktivit. Bezprostředním impulzem ke vzniku byl brutální zásah Veřejné bezpečnosti proti studentům na demonstraci na Národní třídě. Jeho úvodní prohlášení napsal Václav Havel.⁷⁷ Od svého počátku se prohlašovalo za nepolitickou organizaci, naopak se charakterizovalo jako subjekt občanského charakteru. Již od začátku obnovy a rekonstrukci státu hrálo Občanské fórum v tomto procesu podstatnou roli. Stalo se zastřešující organizací pro ty, jejichž motivací byla obnova společnosti. Z toho vyplývá, že v Občanském fóru se scházeli zástupci různých názorových proudů. Tato názorová pluralita později zapříčinila jeho rozpad.⁷⁸

Ustavující schůze Občanského fóra se konala v Činoherním klubu. Téhož dne po poledni se v bytě Václava Havla sešli zastupitelé nezávislých společenských iniciativ a společně se dohodli na vzniku Občanského fóra – skupiny, jež by měla za úkol svést dialog s dosavadním vedením státu. Zástupci této organizace pocházeli z celého spektra společnosti a z různých politických opozičních hnutí. V přibližně téže době vzniklo na Slovensku hnutí Veřejnosť proti násiliu, které se hlásilo k totožným hodnotám jako Občanské fórum.⁷⁹

Občanské fórum mělo volnou strukturu a zpočátku nedisponovalo ani předsedou. Jeho činnost řídil kolektivní orgán Koordinační centrum OF. Volba předsedy se uskutečnila na sněmu dne 13. října 1990, přičemž kandidáty byli Martin Palouš a Václav Klaus (Pavel Rychet-

⁷⁵ ŽÍDEK, Libor. *Transformace české ekonomiky. 1989-2004*. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-922-X, s. 161.

⁷⁶ Tamtéž, s. 164-165.

⁷⁷ MÜLLEROVÁ, Alena a Vladimír HANZEL. *Albertov 16:00. Příběhy sametové revoluce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7422-002-9, s. 278.

⁷⁸ SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad-prosinec 1989. Díl 1, Události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-72-2, s. 45-46.

⁷⁹ BUREŠ, Jan. *Občanské fórum*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-86855-28-8, s. 43.

ský se krátce před volbou kandidatury vzdal). Zvolen byl Václav Klaus, který započal transformaci Občanského fóra směrem k politické straně. Tento proces však s sebou přinesl i vykrystalizování dvou politických proudů, jež způsobily pozvolný rozpad hnutí. Občanské fórum zaniklo 23. února 1991 a Klaus tak byl zároveň i jeho posledním předsedou.⁸⁰

⁸⁰ HONAJZER, Jiří. *Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis, 1996. ISBN 978-80-23500-76-9, s. 45.

4 Pád komunistického režimu na Šluknovsku

Období od listopadových demonstrací roku 1989 do voleb v červnu 1990 představuje přechodové období mezi dvěma historickými epochami. Prvním mezníkem jsou protirežimní demonstrace, které již komunistická moc nedokázala potlačit tradičním způsobem, tedy nasazením síly. Druhým pak první svobodné volby od roku 1946. V mezidobí probíhal proces předání moci, kdy na jedné straně KSČ i jednotlivci s ní spjatí hledali způsob, jak si co nejvíce někdejšího vlivu uchovat i v nových poměrech, na straně druhé pak vítězí opozice bránila tomuto trendu a zároveň si ujasňovala, jak vlastně bude Československo v nových poměrech vypadat. Jednotlivé fáze procesu ovlivňovalo nejen jednání politických elit v Praze, ale i zpočátku ne zcela zřetelný postoj obyvatelstva mimo centra, stále jasnější postoj světových velmocí, vývoj u sousedů atd.

Celý proces pádu komunistického režimu představuje stěžejní obrat v moderních dějinách českých zemí, který zcela zásadním způsobem nasměroval vývoj celé společnosti. Vedle samotné demokracie, rozvoje svobodného podnikání, zapojení do euroatlantických struktur, obnovení důrazu na životní prostředí a dalších pozitiv přinesl i řadu jevů negativních, jako např. ekonomický a demografický úpadek některých regionů.

Události dané epochy v Praze se těší zájmu historiků, politiků i publicistů. Naopak průběh v regionech je méně známý a netěší se takové badatelské atraktivitě. Přitom tvoří nedílnou součást historické události. Vedle dramatických střetů mezi demonstranty a státní mocí či jednáních charismatických osobností představuje vývoj v regionech snad méně zajímavou, ale nikoliv méně důležitou rovinu sametové revoluce. Jasně deklarovaný souhlas většiny obyvatelstva venkovských regionů s reformními procesy dal Občanskému fóru jasný mandát k jednání s představiteli režimu a těmto pak ukázal, že nemohou vážně počítat s oporou v podobě některé významnější složky obyvatelstva a to ani např. v průmyslových oblastech „českého severu“, kde to snad vzhledem k specifikům regionu mohli zpočátku očekávat. Zároveň tato epocha odstartovala transformační procesy v regionech, které v některých případech velmi radikálně pozměnily jejich charakter.

4.1 Situace v Rumburku

Na platformě výše nastíněné problematiky charakterizuje následující text základní rysy pádu komunistického režimu v severočeském Rumburku, městě s řadou demografických a kulturních specifik. Klade si za cíl být příspěvkem ke studiu procesu pádu komunismu na regionální úrovni. Informační potenciál je bohužel limitován relativně nebohatou regionální historickou a vlastivědnou literaturou, která se tímto procesem zabývá, a publikací vztahujících se k sametové revoluci jako takové.

4.1.1 Předpoklady

Historický, hospodářský a demografický vývoj regionu

Specifika Rumburku na sklonku osmdesátých let, tedy v době, kdy se zdejší obyvatelé museli vypořádat s dalekosáhlými společenskými a politickými změnami, ovlivnily zejména události z let 1938-1946. Mnohonárodnostní město prošlo v tomto období drastickými demografickými změnami. Sčítání lidu z roku 1930 udává pro město Rumburk počet 10 466 obyvatel. Z toho 799 se hlásilo k české národnosti, 9 286 k německé, 14 k židovské, 62 k maďarské a zbytek k různým dalším. V dalších letech se část občanů, deklarujících se jako Češi, začala hlásit k Němcům. V roce 1938 došlo k vyhnání českého obyvatelstva, pak k fyzické likvidaci židů. Po roce 1945 nuceně odešli obyvatelé němečtí,⁸¹ byť tento odsun nebyl důsledný. Ještě v roce 1951 udávají statistiky v Rumburku 570 Němců.⁸² Většina z nich již měla československé občanství. Vzhledem k obtížím poválečného dosídlování pohraničí žili vedle těchto tradičních etnik v Rumburku i příslušníci řady jiných národností, včetně v poměru k regionu tak exotických, jako švýcarské či lotyšské.⁸³ O případných konfliktech mezi etniky však není nic známo.

Výměna podstatné většiny obyvatelstva vedla k několika důsledkům. Především noví obyvatelé neměli k regionu žádný vztah. Dobře to dokládá i snaha po přejmenování města. Toponymum psané v době nacistické okupace jako Rumburg zamýšleli nikoliv počestit na Rumburk, ale nahradit zcela novým názvem Český Ronov, který je sice odkazem na

⁸¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl. 6. Pro-Sto. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-040-3, s. 495.

⁸² Tamtéž, s. 510.

⁸³ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 151.

středověké zakladatele, avšak v historii nebyl nikdy v žádné formě použit. Změnu názvu nepovolily příslušné orgány v Praze.⁸⁴

Nepodařilo se obnovit ani původní lidnatost Rumburku. Počet obyvatel v roce 1950 činil pouhých 6 565 obyvatel (9 300 v celé aglomeraci) a téměř se nezvyšoval, naopak v 70. letech je zaznamenán dokonce pokles. Teprve na začátku let osmdesátých se vyšplhal na 8 252, respektive 10 255 v celé aglomeraci. Na počátku nové polistopadové epochy dosáhl počet obyvatel čísla 8 907 (10 789).⁸⁵ Mírný nárůst lze nejspíš spojovat se stabilizací regionu po ukončení přesídlování obyvatelstva a s dokončením panelových sídlišť.

Noví obyvatelé Rumburku i celého českého severu netvořili zpočátku ani jednotnou sociální skupinu. Vedle Čechů z vnitrozemí se zde usadili příchozí z Podkarpatské Rusi a Slovenska, dále také čeští reemigranti z evropského východu. Přišli také Lužičtí Srbové, nacházející nový domov zejména v Rumburku a Horním Jiřetíně.⁸⁶ Význam měli „noví rumburští“ z polského Zelova, potomci pobělohorských exulantů. Pro intelektuály z Prahy, kteří zastávali organizačně významná místa, byli tito lidé se svými zvláštnostmi danými původem, religiozitou, zvyky i traumaty z války často obtížně uchopitelní.⁸⁷ Ostatně jistou výjimečnost představovali i tito intelektuálové. Nikoliv výjimečně se jednalo o lidi z velkých center, nepohodlné režimu a na sever do jisté míry odsunutě.

Mezi specifika nové rumburské komunity náležely i zvláštnosti náboženské. V Rumburku samém existovaly vedle katolické farnosti a sboru evangelíků i pravoslavná církev, která dostala do užívání kapli na Strážném vrchu, a dále židovská obec. Původní rumburské židy vyvraždili nacisté, avšak již v roce 1946 byla obec obnovena díky židovským přistěhovalcům, většinou vojákům československé armády na východní frontě. Po změně režimu velká část členstva židovské obce emigrovala do Izraele a kolem roku 1960 rumburská židovská komunita zcela zanikla.⁸⁸

Zatímco římskokatolické náboženství, zpřítomněné v Rumburku kapucínským konventem a sestrami Boromejkami působícími ve zdejší nemocnici, se stalo terčem útoků reži-

⁸⁴ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl. 6. Pro-Sto*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-040-3, s. 491.

⁸⁵ Tamtéž, s. 495.

⁸⁶ Tamtéž, s. 510.

⁸⁷ SYROVÁTKA, Vojen. Co pro mne bylo během života z křesťanství (zejména z bible) důležité. *Protestant* 8, 1, 2016. ISSN 1210-4361. Dostupné z: <http://protestant.evangelnet.cz/protestor-priloha-protestanta-c-82016>; NEŠPOROVÁ, Olga. Proměny religiozity volyňských Čechů. *Lidé města* 7, 2005, 3. ISSN 1212-8112. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/promeny-religiozity-volynskych-cechu.html>

⁸⁸ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl. 6. Pro-Sto*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-040-3, s. 501.

mu (klášter roku 1950 zrušen), protestanti a pravoslavní byli na tom snad poněkud lépe. Z širšího okolí města, konkrétně z Chotiněvsi, je známo, že se věřící postavili za svého českobratrského faráře Zdeňka Bárta. Tomu byl odebrán státní souhlas, avšak jeho farníci jako veteráni z bojů o Duklu užili svého vlivu a přes Svaz protifašistických bojovníků mu úřední schválení vymohli zpět.⁸⁹ Chotiněves leží u Litoměřic, ale zdejší evangelická fara měla význam i pro disent na Šluknovsku, a to především díky regionální blízkosti i osobním vazbám. Setkávání disidentů na zdejší faře se účastnil i rumburský evangelický vikář Syrovátka.⁹⁰ Navíc příklad zdejšího aktivního a sebevědomého sboru, který si dokonce v letech 1950-1951 (!) vymohl souhlas se stavbou kostela,⁹¹ nemohl nepůsobit na obec v nedalekém Rumburku.

Po stránce průmyslové prošel Rumburk a celé Šluknovsko výrazným úpadkem. Zdejší spíše drobný, ale velmi různorodý průmysl těžce postihla hospodářská krize a válečná opatření.⁹² Největší ránu mu zasadil odsun Němců a znárodnění. Část výroby však pokračovala i v nových poměrech, část byla zahájena „na zelené louce“. Region poskytl řadu továrních budov, často s použitelným zařízením. Z odsunu byli dočasně nebo i trvale vyňati techničtí specialisté a mezi osídlenci byl velký počet dělníků. To vše dávalo předpoklady k posilování převážně průmyslového charakteru oblasti i v době socialismu. Lze připomenout strojírenské závody ve Varnsdorfu,⁹³ slévárnu v Rumburku,⁹⁴ a další, které často vznikly ještě před I. světovou válkou a v různých podobách kontinuálně pracují dodnes.

Jak tedy vypadal normalizační Rumburk? Budeme-li považovat osmdesátá léta za období, kdy již město a region definitivně ukončily poválečnou a pouťorovou transformaci do nových poměrů, spatřujeme v Rumburku středisko místního významu. Obyvatelé nacházeli obživu v metalurgickém, strojírenském, textilním a mrazírenském průmyslu, případně na státním statku. Široké okolí využívalo zdejších škol (gymnázium, SŠ zdravotnická a SOU polygrafické, domov mládeže) a zdravotnických zařízení (nemocnice, poliklinika, obvodní zdravotní středisko, dětský domov).

⁸⁹ DVOŘÁK, Michal. Vystrízlivění z listopadové euforie bylo strašné, vzpomíná farář Bárta[online]. © 1999–2018 MAFRA, 22. 11. 2014. [Cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: https://usti.idnes.cz/farar-zdenek-barta-z-litomeric-osametove-revoluci-a-polistopadovem-vyvoji-1bk-/usti-zpravy.aspx?c=A141119_2117139_usti-zpravy_alh

⁹⁰ SYROVÁTKA, Vojen. Co pro mne bylo během života z křesťanství (zejména z bible) důležité. *Protestant* 8, 1, 2016. ISSN 1210-4361. Dostupné z: <http://protestant.evangnet.cz/protestor-priloha-protestanta-c-82016>

⁹¹ NEŠPOROVÁ, Olga. Proměny religiozity volyňských Čechů. *Lidé města* 7, 2005, 3. ISSN 1212-8112. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/promeny-religiozity-volynskych-cechu.html>

⁹² JOZA, Petr a Jan NĚMEC. *Historie a současnost podnikání na Děčínsku a Šluknovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2012. ISBN 978-80-86699-70-7, s. 105-194.

⁹³ Tamtéž, s. 200-202.

⁹⁴ Tamtéž, s. 285.

Urbanistická struktura města byla silně narušena demolicemi domů, které zůstaly po válce neobydlené. Postihlo to i některé nejstarší památky, i když demolice nedosáhly intenzity sousedního Šluknova, kde se na nich podílela i armáda.⁹⁵ Největší zásah představovalo zboření celé jižní fronty rumburského náměstí v roce 1970, nebo ztráta sedmdesáti pěti objektů v první půli šedesátých let. Nové bytové domy (první v Růžové ulici vyrostl mezi lety 1956 a 1959), panelová sídliště stavěná od roku 1966, ani desítky nových rodinných domů nepřinesly urbanisticky odpovídající náhrady. To, že osmdesátá léta opravdu představují konečnou konsolidaci po poválečných změnách, dokládá fakt, že teprve tehdy se nová výstavba města zaměřila i na „zbytné“ budovy občanské vybavenosti, jako například zimní stadion (1981) nebo krytý bazén (1982).⁹⁶ Ke kulturnímu obrazu socialistického Rumburku je však třeba poznamenat, že novou výstavbu provázely i četné výtvarné realizace, zejména sochařské, které na svoje estetické zhodnocení a zařazení do vývoje českého umění teprve čekají.⁹⁷

Místní význam měla páteřní komunikace do severních oblastí šluknovského výběžku. Hlavní hraniční přechod z výběžku do NDR se nacházel ve Varnsdorfu, tedy více na jih.⁹⁸ Rumburk tím pádem nebyl zahraničním cestovním ruchem příliš dotčen. Patřil k méně známým, avšak ne opomíjeným cílům turistického ruchu domácího, a to jednak kvůli unikátní barokní Loretě⁹⁹ a jednak kvůli vzpomínce na rumburskou vzpouru za první světové války a tradici dělnického boje za lepší sociální podmínky, což oboje režim ideologicky využíval.¹⁰⁰

⁹⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl. 6. Pro-Sto*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-040-3, s. 298-299.

⁹⁶ Tamtéž, s. 510-511.

⁹⁷ ŠAFUS, Ivo. Čtyřprocentní umění v Rumburku [online]. *Výběžek.eu*, 24. 2. 2015. [Cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.vybezek.eu/kultura/82-v%C3%BDtvarno/3916-umeni-v-rumburku.html>

⁹⁸ KARLÍČEK, Petr. Česko-saská hranice v sedmdesátých letech 20. století. In: VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice v sedmdesátých letech 20. století*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2015. ISBN 978-80-87896-16-7, s. 7-22.

⁹⁹ VLČEK, Pavel, Petr SOMMER a Dušan FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6, s. 625-627.

¹⁰⁰ MAYER, Vincenc. *Rumburk, město revolučních tradic*. Praha: Pressfoto, 1973.

Normalizační fáze období komunistického režimu v Rumburku

Vzhledem k silné religiozitě¹⁰¹ poválečných osídlenců Rumburku a jeho okolí měl zdejší disent do značné míry církevní platformu, spočívající na charismatických jedincích. Příkladem může být činnost řeholníka Františka Fišera. Rodák z Lysé nad Labem vstoupil roku 1948 do řádu dominikánů, avšak ze zdravotních důvodů jej opustil. Žil v Jiřetíně pod Jedlovou v bývalé hájovně a živil se manuální prací v lese. Již tehdy se jeho obydlí stalo centrem protirežimně smýšlejících lidí z okolí. Po uvolnění, které následovalo krátce po úmrtí J. V. Stalina a K. Gottwalda, získal pozici v archivu v Litoměřicích a pak v lovosickém okresním muzeu. Od roku 1963 se podílel také na rozvoji severočeského trampingu. S mladými trampy pak opravoval hrad Úštěk.¹⁰² Roku 1968 byl ve Vídni znovu tajně přijat do řádu. Doma v Československu však jeho aktivity vedly ke ztrátě místa v muzeu a nakonec i k jeho uvěznění, když udílel svátosti bez státního souhlasu.¹⁰³ Od roku 1970 se Fišer živil jako hostinský v Jiřetíně pod Jedlovou, později jako pomocný dělník, avšak v práci s mládeží neustal. Jeho hájovna, již v šedesátých letech známá jako „Ranč D7“ zůstávala středem zájmu nonkonformních trampů ze širokého okolí,¹⁰⁴ i když některé odrazoval přísný řád, který tramp-řeholník vyžadoval.¹⁰⁵ Kromě „lesního“ života kolem hájovny organizoval Fišer s přáteli i větší akce, jako různé sportovní soutěže, plavby na vorech po Vltavě atd. Vycházel ze zásad skautského hnutí, přizpůsobených okolnostem.¹⁰⁶ Snad lze zmínit, že na konci života dokonce plánoval sestavit katechismus pro trampy.¹⁰⁷

Fišer kromě uvedené činnosti pracoval na překladu žalmů, které se staly součástí ekumenického překladu Bible, a prováděl historická bádání.¹⁰⁸ Mimo trampů jeho hájovnu

¹⁰¹ O religiozitě lze mluvit v ohledu kvalitativním, nikoliv kvantitativním. Náboženským životem žila statisticky méně početná část osídlenců a vzhledem k charakteru vzdělávání v dané epoše se postupně zmenšovala v souvislosti s generační výměnou. Např. roku 1964 připadl na sto dvacet tři občanských sňatků jen jeden církevní. (SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 151.) Na druhou stranu ti, kteří se k některé víře hlásili, žili církevním životem intenzivně, jak jen to bylo v dobových podmínkách možné. Religiozita obyvatel zintenzivněla v šedesátých a sedmdesátých letech díky několika charismatickým křesťanským osobnostem, působícím v regionu (viz níže v tomto textu).

¹⁰² T. O. Ranch 7D [online]. *Jedlová: tiscali.cz, 2018* [Cit. 21. 1. 2018]. Dostupné z: <http://home.tiscali.cz/osady/storanc.htm>

¹⁰³ RÁDL, Vladimír. Křesťané v Děčíně a okolí po roce 1945. *Zprávy z farnosti - Římskokatolická farnost Podmokly* 11, 2006, 12, s. 7-10. S. 8.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁵ T. O. Ranch 7D [online]. *Jedlová: tiscali.cz, 2018* [Cit. 21. 1. 2018]. Dostupné z: <http://home.tiscali.cz/osady/storanc.htm>

¹⁰⁶ RÁDL, Vladimír. Křesťané v Děčíně a okolí po roce 1945. *Zprávy z farnosti - Římskokatolická farnost Podmokly* 11, 2006, 12, s. 7-10. S. 8.

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ P. Angelik František Fišer [online]. *Česká dominikánská provincie*. [Cit. 22. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.op.cz/?a=224&b=&id=22>

navštěvovali a setkávali se tu disidenti z křesťanského, ale i sekulárního prostředí. Jeho pohřeb ve Varnsdorfu v roce 1983 se stal manifestací sounáležitosti demokraticky smýšlejících lidí bez ohledu na víru či vzdělání. Proběhl pod dohledem StB.

Jiným významným disidentem z Rumburska byl Vojen Syrovátka. Zatímco Fišer představuje prototyp člověka nesouhlasícího s režimem, který žije ve strukturách víceméně mimo tento režim a sám je pomáhá vytvářet, je Vojen Syrovátka příkladem odpůrce, který se snaží fungovat alespoň částečně v rámci režimu a využívat jeho existujících struktur k svobodnějšímu životu svému i svého okolí.

Rodilý Pražan, evangelík, s dobově nevhodným původem (otec byl podnikatel) po různých peripetiích vystudoval bohosloví. Těsně před uzavřením hranic roku 1969 absolvoval i několikaměsíční studijní pobyt v Paříži. Od roku 1971 pracoval jako vikář početné evangelické obce v Rumburku. V odlehlém pohraničním městě zůstal v této funkci i přesto, že podepsal Chartu 77. S mládeží z evangelických rodin se účastnil různých táborů a brigád, které prováděl na hranici legality. Obvykle se zaštitil nějakým ideologicky vhodným posláním, jako například pomocí s lesními pracemi, a vedle těchto prací pak po dobu akce vychovával zúčastněné v křesťanském duchu. Na evangelických mládežnických akcích i setkáních disidentů se podílel v rámci širšího Děčínska (setkávání na faře v Chotiněvsi), i v celostátním měřítku (mládežnické akce ve Zbytově).¹⁰⁹

Syrovátka se přátelil s Fišerem. Přes rozdíly ve víře je spojoval podobný postoj k režimu i práce s mladými lidmi. Na rumburské faře se scházeli nejen evangelíci, ale i křesťané různých konfesí, včetně lidí z Fišerova „Ranče 7D“, či ateisté. Mezi těmi byla řada zaměstnanců rumburské nemocnice, kde pracovala Syrovátkova manželka Dorkas.¹¹⁰

Kromě křesťanství se odpůrci režimu sdružovali a setkávali i na jiných platformách. Typickým projevem nonkonformity byla nejen v regionu Šluknovska hudba, respektive hudba režimem odmítaná. V Rumburku ji reprezentovala rocková kapela Množiny hrající v období let 1976 až 1989. „*Pravidelné čaje v rumburské Střelnici, ale i hraní po celém výběžku, hraní na beatových festivalech přineslo Množinám po zásluze proslulost, jejíž stopy lze v hovorech o tom starém dobrém bigbitu vystopovat ještě nyní. Ruku v ruce s proslulostí šly ale také záказы. Občas nějaká rvačka, však znáte tehdejší mládež, nevitáný zpěv písní anglicky, ale třeba*

¹⁰⁹ PFANN, Michael. Jan Keller (1942): Příběh pamětníka [online]. *Paměť národa: Příběhy 20. století*. [Cit. 21. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/keller-jan-1942-4562>

¹¹⁰ SYROVÁTKA, Vojen. Co pro mne bylo během života z křesťanství (zejména z bible) důležité. *Protestant* 8, 1, 2016. ISSN 1210-4361. Dostupné z: <http://protestant.evangnet.cz/protestor-priloha-protestanta-c-82016>

i kuriozita, kdy bylo vstupné na plakátu uvedeno nikoli v korunách československých (Kčs), ale v jednotce, která snad měla znamenat komunisty (KSC).“¹¹¹

4.1.2 Průběh pádu komunistického režimu v Rumburku

V následující podřazené kapitole bude vylíčen průběh pádu komunismu v Rumburku, přičemž výklad na základě odborné literatury a dalších tištěných zdrojů bude doplněn výpovědí pamětníka – Vojena Syrovátky, narozeného roku 1940. Rozhovor s panem Vojenem Syrovátkou se odehrával 24. ledna 2018 v Praze v divadle Kalich, kde měl pan Syrovátka třídní seminář. Divadlo Kalich, jak mi pan Syrovátka před rozhovorem vysvětlil, je sídlem evangelické církve. Pan Vojen Syrovátka je evangelický farář, v době pádu komunismu působil v Rumburku. V době listopadových událostí v Praze roku 1989 byl pan Syrovátka přítomen na synodu českobratrské církve evangelické v Praze.

Orální historie je důležitým aspektem zkoumání regionálních dějin, kterým poskytuje subjektivní hledisko. Orální historie je kvalitativní metodou výzkumu a oproti jiným přístupům se orientuje spíše na tzv. bezdějinné vrstvy společnosti – v tomto kontextu více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorii) a zachycuje individuální prožitky a dojmy.¹¹² Při aplikaci metod orální historie na historický výzkum je třeba mít na zřeteli, že paměť je tvárný, selektivní, intencionální a emocionální proces, který neustále reorganizuje a transformuje naše minulé prožitky vzhledem k prožitkům současným. Tato selektivita paměti má rovněž svůj psychohygienický aspekt, kdy z našeho vědomí vytlačuje nebo v něm upozadňuje negativní či tragické vzpomínky za cílem zachovat integritu osobnosti.¹¹³

V kontextu s tématem práce připomeňme, že v rámci Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR byl pod vedením Miroslava Vaňka a Milana Otáhalá realizován projekt, který se orientoval na osudy vysokoškolských studentů v období pádu komunismu. Jmenovitě šlo o projekt GA AV ČR, 1996-1998. Z programu vzešla publikace *Sto studentských revolucí*.¹¹⁴

¹¹¹ DOUŠA, Karel. Výběžanské kapely: Množiny/Mandava [online]. *Rumburské noviny*, 8. 4. 2010. [Cit. 21. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2010/04/08/vybezanske-kapely-mnozinymandava/>

¹¹² ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Lidové noviny, Ústav českých dějin FF UK, 2014. ISBN 978-807422-309-9, s. 422.

¹¹³ Tamtéž, s. 424.

¹¹⁴ ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Lidové noviny, Ústav českých dějin FF UK, 2014. ISBN 978-807422-309-9, s. 429.

Sametová revoluce

Události, které vedly k pádu režimu, začaly hýbat s děním ve Šluknovském výběžku se značným zpožděním, jako ostatně i jinde na venkově, vzdáleném dění v metropoli. Již od počátku roku 1989 bylo zřejmé, že se něco děje. Po pražských demonstracích na výročí vzniku ČSR roku 1988 a po tzv. Palachově týdnu se ve městě šířily letáky a protirežimní nápisy na zdech. Několik občanů se zúčastnilo akcí v metropoli a někteří za to byli postiženi. V polovině listopadu se konaly tajné volby do vedení ROH v Destě Děčín, pobočka Rumburk, které skončily svržením dosavadních představitelů. To, spolu se zvýšenou aktivitou nekomunistických stran Národní fronty, představovalo po dlouhé době první kontakt rumburských s demokracií, nikoliv však ještě politický převrat.¹¹⁵

Ten započal až přibližně týden po pražském 17. listopadu. V Rumburku samém došlo k první demonstraci 23. listopadu,¹¹⁶ například ve Šluknově však ještě později, až 27. listopadu.¹¹⁷ Zpočátku byla veřejná shromáždění záležitostí pouze relativně malého počtu obyvatel. Pod vlivem vývoje v Praze a nových informací však počet občanů, kteří se veřejně hlásili k myšlence transformace politiky, rychle stoupal. První rumburské demonstrace se účastnilo jen asi čtyři sta lidí, při dalších manifestacích však počet účastníků vzrostl až na čtyři tisíce. Právě tolik lidí se účastnilo generální stávky a manifestace 27. listopadu, kterou svolalo rumburské Občanské fórum.¹¹⁸

K listopadovým událostem se vyjádřil pan Syrovátka následovně: *„Když bylo to listopadové dění tady v Praze, to zbití studentů se odehrávalo v pátek 17. listopadu, a shodou okolností jsem byl na synodu Českobratrské církve evangelické v Praze, takže jsme tam měli hned čerstvý zprávy. V půl desátý večer tam přišel jeden mládenec nás informovat, co se stalo na Národní, a pak jsme se sešli v Pařížský u jedněch známých. Několik evangeliků, co byli z těch zbitých studentů, tam o tom vyprávěli. Na synodu se pak četla ta zpráva, ten k tomu zaujal nějaké kritické stanovisko, takže já když jsem se v sobotu večer vracel do Rumburka, tak už jsem o tom všem velmi dobře věděl. Sešel jsem se tam s Ivanem Kožíškem¹¹⁹. [...] On o tom*

¹¹⁵ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 160.

¹¹⁶ Malá vzpomínka na revoluci zvanou Sametová [online]. *Rumburské noviny*, 5. 1. 2015. [Cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2015/01/05/mala-vzpominka-na-revoluci-zvanou-sametova/>

¹¹⁷ Léta osmdesátá a devadesátá [online]. *Šluknov © 1998 - 2017 Petr Tichý a Boris Trantina*. [Cit. 22. 1. 2017]. <http://www.sluknov.cz/mesto/zhistorie/leta-osmdesata-a-devadesata>

¹¹⁸ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 161.

¹¹⁹ Ivan Kožíšek (1948-2014) prožil mládí v bývalých Sudetech na Šluknovsku. Jako dítě zažil devastaci místních statků po odsunutých sudetských Němcích a kulacích. Jeho otec byl komunist a Kožíšek s ním od doby, kdy se začal zajímat o politiku, vedl spory. Na vojnu narukoval roku 1968 a z první ruky zažil invazi vojsk Var-

také věděl a tisknul tam letáky na nějakou demonstraci, já teď nevím, jestli byla hned v neděli, nebo v pondělí, ale mám pocit, že v neděli. Tam jsem poprvý promluvil před rumburskými občany, to jsme byli ještě filmovaný a fotografován policajtem. No a pak to dění pokračovalo velmi dramaticky, já jsem jezdil obden do Prahy, kde jsem měl známý i z disidentského prostředí, a vozil jsem písemné materiály do Rumburka, které se týkaly vývoje. Pak byla v Rumburku další demonstrace, už si přesně nepamatuji data, ale bylo to někdy během týdne. To jsem poprvý v životě mluvil z balkonu do mikrofonu a mluvili tam i další. A tam taky, teď nevím, jestli to bylo před tou demonstrací, nebo až po ní, se shromáždila u hotelu Lužan řada lidí s takovou revoluční náladou. [...] A tam každé něco říkal, často jsem se tomu divil, co všechno tam měli lidi potřebu ventilovat. A vyhlídl jsem si tam několik lidí, kteří se zdálo, že mluvili rozumněji, a ty jsem pak požádal, jestli by se nesešli ještě s těmi mými třemi přáteli, se kterými jsem se znal už dřív, a tak vzniklo vedení Občanského fóra.“

Demonstrace organizovalo v Rumburku právě místní Občanské fórum. Vzniklo v noci z 24. na 25. listopadu, v reakci na návštěvu delegace z Prahy vedené Jaroslavem Satoranským.¹²⁰ Jeho hlavními představiteli (mluvčími) byli lékárník Jiří Matějček, evangelický farář Vojen Syrovátka, geograf RNDr. Josef Ježek, právník Oldřich Voženílek a občan Jiří Pauer.¹²¹ Profesní složení zástupců Občanského fóra dokládá, že šlo o středostavovskou a profesně dosti typickou „elitu“ českého maloměsta. Najdeme zde vedle disidenta Syrovátky i lidi z tzv. „šedé zóny“, jak ji charakterizuje Měchýř: *„Šedou zónu tvořili občané, kteří svým postojem přistoupili na modus vivendi, způsob soužití s režimem na základě mlčenlivé dohody... její podstata spočívala v tom, že občan se smí společensky angažovat v některé povolené organizaci..., ale nebude se vměšovat do veřejného života žádným nekonformním způsobem... Společným jmenovatelem... šedé zóny byla nespokojenost s normalizačním režimem, ale zá-*

šavské smlouvy. Na jeho posádce v Holíšově se bezprostředně po okupaci zdálo, že dojde na ozbrojený odpor, ale vše nakonec vyšumělo. Kožíšek se rozhodl, že když nemůže splnit vojenskou přísahu a bránit svou zemi, odmítne sloužit jako voják. Měsíc strávil v ústavu pro choromyslné a poté byl propuštěn domů. Nakonec se usadil v Praze, kde se seznámil s představiteli budoucího undergroundu. V polovině sedmdesátých let se odstěhoval do Rumburku, kde společně se svou ženou podepsal Chartu 77. Doma rozmnožovali Infoch, knížky, vydávali rumburský samizdat a pomáhali disidentům. Byl na sedm měsíců odsouzen za snahu dosáhnout propuštění chartisty a disidenta Rudolfa Battěka. Roku 1989 se podruhé dostal před soud za položení květin 21. srpna u sochy Nepokořeného v Rumburku. Jelikož se soudní jednání protáhlo přes revoluční dny, byla obžaloba nakonec stažena. Po návratu do Rumburka svolal na místní náměstí velkou demonstraci. Po revoluci se krátce angažoval v místním zastupitelstvu, ale byl zklamán a z veřejného života se stáhl. Viz: Ivan Kožíšek (1948-2014) [online]. *Ústav pro studium totalitních režimů*. [Cit. 31. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/ceskoslovensky-disent/ivan-kozisek-1948/>

¹²⁰ Tamtéž, s. 160.

¹²¹ Malá vzpomínka na revoluci zvanou Sametová [online]. *Rumburské noviny*, 5. 1. 2015. [Cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2015/01/05/mala-vzpominka-na-revoluci-zvanou-sametova/>

roveň pasivní smíření s reálnou situací...“.¹²² Typickým příkladem může být Oldřich Voženílek. Rodák z Mladé Boleslavi, od dětství žijící ve Šluknovském výběžku (Varnsdorf, Rumburk), vystudoval v polovině osmdesátých let práva. Do Komunistické strany Československa nevstoupil, což v dané době již zjevně nebylo na překážku ani studiu, ani profesnímu uplatnění. Ještě před získáním doktorátu roku 1986 pracoval jako koncipient advokátní poradny v Děčíně na jejím detašovaném pracovišti v Rumburku. Po dokončení vzdělání pracovním povýšil, stal se advokátem Krajského sdružení advokátů v Ústí nad Labem v advokátní poradně Děčín na detašovaném pracovišti v Rumburku. Změn roku 1989 využil k osamostatnění a od roku 1990 dosud podniká jako soukromý advokátní poradce.¹²³

Oldřich Voženílek představuje příslušníka tzv. „pravého křídla“ OF, srovnání například s Vojenem Syrovátkou a jeho křesťanským humanismem dokládá heterogenitu revoluční organizace i nemožnost jejího trvání po stabilizaci nového režimu. Když se Občanské fórum v roce 1991 rozpadlo, spoluzakládal Voženílek rumburskou Občanskou demokratickou stranu. Později z ní přestoupil do ještě liberálnější Strany svobodných.¹²⁴ Podobně Josef Ježek pracoval před rokem 1989 v ČSAV. Jiří Matějček vystudoval za socialismu farmacii a pracoval v místním lékárnictví. Mezi léty 1994 a 2014 pak soukromě podnikal.¹²⁵

O pomalé reakci odlehlého Šluknovska na pražské události svědčí fakt, že se souhrnným programem hnutí seznámilo veřejnost v Rumburku Občanské fórum až na demonstraci svolané na 14. prosince, byť vlastní, lokální požadavky vyhlásilo již 5. prosince.¹²⁶ Program označený názvem „Co chceme“ přitom Občanské fórum přijalo již 26. listopadu. Stěžejní body dokumentu¹²⁷ většině obyvatel regionu vyhovovaly, neboť se týkaly i jejich zájmů. Samozřejmostí se jevílo přihlášení fóra k demokratickým principům. Pro obyvatele výběžku pravděpodobně byla důležitá deklarovaná rovnoprávnost obou hlavních národů Československa (část rumburských pocházela ze Slovenska), přání „návratu do Evropy“, který potenciálně přinášel i nové možnosti pro příhraniční regiony, sociální spravedlnost (velká část obyvatelstva pracovala v průmyslu a jiných povoláních s nižšími příjmy) a důraz na životní

¹²² MĚCHÝŘ, Jan. *Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřcečené něžné revoluci a jejích osudech: 1989-1992*. Praha: Progetto, 1999. ISBN 80-86366-00-6, s. 38-39.

¹²³ Oldřich Voženílek [online]. *Svobodní.cz*, 2017. [Cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <https://web.svobodni.cz/lide/kandidati-do-senatu-2014/oldrich-vozenilek>

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Mgr. Jiří Matějček [online]. *Finance.cz*, 2017 [Cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rejstriky.finance.cz/firma-mgr-jiri-matejcek-49116461>

¹²⁶ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 161.

¹²⁷ MĚCHÝŘ, Jan. *Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřcečené něžné revoluci a jejích osudech: 1989-1992*. Praha: Progetto, 1999. ISBN 80-86366-00-6, s. 79-80.

prostředí (region byl zasažen průmyslovými zplodinami a odpady různého druhu)¹²⁸ i svobodnou kulturu (Rumburk měl vlastní nonkonformní kulturní obec).

Prvořadým úkolem regionálních poboček Občanského fóra bylo informování veřejnosti o aktuálních událostech a jejich významu. Zprávy se šířily pomalu a provázely je různé dezinformace dané jednak režimní propagandou, jednak tím, že ovládnutí celostátních sdělovacích prostředků Občanským fórem následovalo až po zlomových politických událostech, a v neposlední řadě také určitou nedůvěrou venkova a manuálně pracujících k pražské intelektuální obci. Typickým projevem situace byl fakt, že když 1. prosince přišli delegáti Občanského fóra na XI. sjezd JZD, jeho účastníci - tedy zemědělci z regionů - se je pokusili vypískat.¹²⁹ V Rumburku jako malém městě, kde „se všichni znali“ a kde si značnou prestiž vytvořily osobnosti spjaté s disentem, vyložené dezinformace nehrozily. Přesto zdejší Občanské fórum považovalo za nutné vytvořit vlastní tiskový orgán. Stal se jím občasník *Beseda* vycházející od počátku roku 1990 do podzimu. Pak se transformoval v místní rumburské noviny.¹³⁰

Důležitou roli v šíření myšlenek sametové revoluce a nedeforovaného výkladu událostí hrály výjezdy pražských činitelů na venkov. Rumburk 24. listopadu navštívil se skupinou studentů herec Jaroslav Satoranský,¹³¹ jehož obliba mezi televizními diváky nepochybně přispěla k zájmu o myšlenky, které jim na setkání prezentoval. Další pražská delegace dorazila 1. prosince, opět ji tvořili studenti a herci (Alois Švehlík z Divadla ABC). Současně docházelo k řadě schůzí, debat a podobných příležitostí, které popularizovaly požadavky a plány Občanského fóra v rumburských závodech a institucích.¹³²

Pan Syrovátka se ve své výpovědi dotknul i jedné regionální problematiky, která by vnějšmu pozorovateli mohla připadat banální, a přesto přispěla k rychlému pádu komunistického vedení. Právě takové problémy, které sužovaly obyvatele konkrétního sídla a vycházely z nějakého dlouhodobějšího společenského pnutí, často přispívaly k tomu, že se lidé z tohoto sídla obraceli proti místním komunistickým funkcionářům. „*V Rumburku tomu rychlému pádu dosavadní řekněme vlády Rumburka přispělo to, že oni měli v plánu stavět novou*

¹²⁸ SALOV, Tomáš. Křinické mihule se vrací zpět nad Horní splav [online]. *Rumburské noviny*, 2013 [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2013/11/11/krinicke-mihule-se-vraci-zpet-nad-horni-splav/>

¹²⁹ MĚCHÝŘ, Jan. *Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech: 1989-1992*. Praha: Progetto, 1999. ISBN 80-86366-00-6, s. 84.

¹³⁰ 10 let Rumburských novin: Ukázky ze starších Rumburských novin [online]. *Rumburské noviny*, 2001. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2001/09/13/10-let-rumburskych-novin/>

¹³¹ Malá vzpomínka na revoluci zvanou Sametová [online]. *Rumburské noviny*, 5. 1. 2015. [Cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2015/01/05/mala-vzpominka-na-revoluci-zvanou-sametova/>

¹³² SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 161.

kotelnu někde blízko gymnázia. [...] Ta kotelna měla být zastaralého typu, hodně prašná a lidi byli hodně nespokojeni, takže v tom okamžiku ta nespokojenost společně s projektem té kotelny vybublala na povrch. Tak my jsme to zařadili taky do těch témat, o kterých se bude mluvit na velkém politickém shromáždění, který jsme svolávali na Střelnici. [...] Já jsem taky pozval na to shromáždění tehdy známého novináře z čerstvě vznikajících Lidových novin. On byl předtím disident, takže i topil v kotelnách, takže před tím veřejným shromážděním se byl podívat na tu již stávající, že je velmi nemoderní. Takže byl do té situace zasvěcen, navíc to vedení města vůbec neumělo reagovat. Oni se pokusili mě přemluvit, přišel ke mně předseda městských komunistů, jestli bysme tu kotelnu nevyřadili z programu, a já jsem teda řekl, že nevyřadíme. Ono to vypadá jako marginálie, ale to přispělo k tomu, že prostě lidi nebyli ochotní dál to dosavadní vedení města akceptovat.“

Dále Syrovátka popisoval shromáždění v Rumburku, konající se pod záštitou místního Občanského fóra, a události po něm následující. „Pozvali jsme tam nějaký herce, jak je zvali všude, takže ti tam taky mluvili, a ten novinář k tomu napsal článek, kde psal nejenom o tý kotelně, ale taky o tom, jak se tam to dosavadní komunistický vedení města chovalo. Že mluvili naprosto neadekvátně vůči tomu, co se začalo dít. No a pak oni nejen proto, že neměli podporu od shora, to tehdy tak fungovalo, ale taky proto, že v tom městě si poškodili pověst i při tom shromáždění, tak potom byli velmi silní v kramflecích. Tak potom byla rychle ta generální stávka, herci tam byli, a vznikaly takový vedlejší Občanský fóra ve fabrice, ve zdravotnictví a tak. No a pokračovalo to tak, že se odehrávaly ty takzvané kulatý stoly [...], no a tam byl v podstatě mocenský nátlak vůči dosavadnímu vedení města. Zřejmě byl nějaký pokyn, že se nemají bránit, no a tak se nebránili. [...] Byli odstavení a naše Občanský fórum tam navrhlo nové lidi.“

Ještě v roce 1989 započala obnova politických stran, a to vznikem rumburské pobočky Strany zelených. Nebyla dlouho příliš aktivní politicky, ale brzy se začala podílet na ochraně přírody v regionu.¹³³ Strana vznikla 9. prosince v Brně, avšak na severu země získala rychle řadu příznivců, neboť právě zde byly ekologické problémy velice markantní. Ostatně teplická demonstrace za čistý vzduch patří k událostem bezprostředně předcházejícím 17. listopadu.

K pluralitě politických stran se vyjádřil i pamětník Syrovátka. Konstatoval, že „Já jsem měl od začátku představu, že by se tady měla obnovit parlamentní demokracie, ke které patří větší počet politických stran a proto jsem se to snažil podporovat.“. Dále Syrovátka vysvětlil, že „tehdy byly legální dvě strany, lidovci a socialisti, v Praze ale vznikli sociální

¹³³ Tamtéž, s. 171.

demokrati, a za svůj vznik vděčili imigrantům-sociálním demokratům, kteří odešli někdy v osmačtyřicátým. Někteří z nich se vrátili a zakládali partaj. Tam já jsem také byl, na tom jejich ústředí a také jsem tam sehnal nějaké podklady pro to, aby mohla sociální demokracie v Rumburku vzniknout. Když jsem tam po dvou třech letech přijel na návštěvu, tak tam byli úplně jiní lidé než na začátku. Na tom začátku tam byli idealisté, kteří měli třeba ještě jinou profesi, a ten vznikající stranický život se všemi jevy, které ke stranickému životu patří, je ne- bavit. Tak tam pak byli jiní lidé.“ Podle pana Syrovátka byli i ostatní v rumburském Ob- čanském fóru nakloněni politické pluralitě a podporovali ji. Sám sebe pak pamětník popisuje jako řadového člena Občanského fóra, který měl díky svému poslání faráře volnou pracovní dobu, která mu umožňovala více se věnovat politické aktivitě a zařizovat tak pro místní Ob- čanské fórum větší množství potřebných věcí.

V lednu 1990 pak došlo k rekonstrukci městského národního výboru tak, aby odpoví- dal novým poměrům.¹³⁴ V Rumburku docházelo k změně politické situace postupně, těžko lze hledat bod, který znamenal definitivní předěl mezi socialistickým a demokratickým režimem. Mohlo by za něj být považován odchod předsedy městského národního výboru Václava Staňka a jeho nahrazení Václavem Pohlem v lednu 1990, nebo zrušení poslední komunistické závodní organizace v Rumburku (šlo o pobočku Desty Děčín) v březnu toho roku.¹³⁵

Kromě politických změn došlo k prvním vyrovnávání křivd minulého režimu. Tak se k původním zaměstnáním začali vracet lidé postižení v období normalizace. Takový příklad nám poskytuje osud Boženy Ledvinkové. Narodila se na Slovensku a do Rumburku přišla v rámci poválečného osídlování. Pracovala v Domě kultury, ovšem pro nesouhlas s okupací v roce 1968 musela odejít do výroby jako dělnice. Přesto ve volném čase přispívala k rozvoji kulturního života města. Po roce 1989 se brzy vrátila do původní profese a postupně se vypra- covala až na ředitelku Domu kultury a zapojila se i do místní politiky.¹³⁶

Vedle toho začali svou kariéru budovat ambiciózní lidé, zcela apolitičtí, kteří využili nové situace a v blízké budoucnosti ovlivnili život regionu jako podnikatelé (a) či místní poli- tici. Ilustračním příkladem může být Jaroslav Trégr. Tento rodák z Teplic se do Rumburku přišel. Sametová revoluce jej zastihla ve funkci vedoucího v Bytexu v Jiříkově. Následující- ho roku se stal předsedou místních odborů. Roku 1996 působil jako ředitel „nástupnické“ fir-

¹³⁴ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 162.

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ EDER, Josef. Lidé, kteří psali historii pohraničí [online]. *Rumburské noviny*, 31. 10. 2013. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2013/10/31/lide-kteri-psali-historii-pohranici-2/>

my Bytex Beta, která se později dále transformovala v Kontraktproduction s.r.o., jíž byl jednatelem. V roce 2002 Trégr zasedal v představenstvu Holtex a.s. a od roku 2010 je činný v regionální politice.¹³⁷

Sametovou revoluci komentovala kronika města Rumburk, která konstatovala, že „*Po Československém jaru roku 1968, které bylo přerušeno dřív než stačilo skutečně rozkvést a vydat plody, jehož naděje byly jedním dnem zmařeny, přišel podzim letošního roku 1989.*“ Dále kronika již méně poeticky shrnovala dění tohoto období. Kronikář uvedl, že ve středu 22. listopadu 1989 se sešli někteří z občanů Rumburku na poradě, aby zhodnotili tehdejší situaci, a rozhodli se svolat na 23. listopadu veřejná shromáždění občanů. Na nich občany informovali o situaci a seznámili je s dokumenty Občanského fóra. V pátek 24. listopadu se neplánovaně objevili studenti a herec pan Satoranský, přičemž za přítomnosti asi dvou set občanů proběhl improvizovaný večer v Domě kultury. Při následném rozhovoru vznikl zárodek Občanského fóra v Rumburku.¹³⁸

Na podporu Občanského fóra byla vyhlášena podpisová akce, která se týkala i Ivana Kožíška, který měl být 28. listopadu souzen za účast na tiché demonstraci 21. srpna 1989. V pondělí 27. listopadu proběhla demonstrační stávka, kdy se na náměstí sešli občané a zaměstnanci následujících podniků a institucí: Desta, TOS, ČSD Depo a nádraží, OÚNZ, Stavokombinát Děčín, Zdravotní škola, Polygrafické učiliště, Gymnázium, Agrostav a další. Na demonstrační stávce promluvili zástupci Občanského fóra a zástupci některých podniků. Dne 1. prosince proběhla další akce Občanského fóra – veřejné shromáždění v Kulturním domě za přítomnosti herce Švehlíka z divadla ABC, studentů a s promítáním záznamů ze 17. listopadu. Mluvěcími Občanského fóra Rumburk jsou v kronice uvedeni vedoucí lékárny Rumburk PhDr. Matějčiček, JUDr. Voženílek a evangelický duchovní Vojen Syrovátka.¹³⁹

Ve své výpovědi se pan Syrovátka vyjádřil i k zajímavé problematice postavení farářů před revolucí. Faráři museli disponovat státním souhlasem k duchovenské činnosti¹⁴⁰, načež, dle slov pana Syrovátka, měli v rámci své církve nějaké vedení, přičemž měli i nadřízeného komunistického církevního tajemníka (pan Syrovátka dodal, že existovali okresní církevní tajemníci, následně krajské církevní tajemníci a církevní oddělení na Ministerstvu kultury, přičemž ti všichni byli řízení částí StB, která se věnovala právě církevním záležitostem). Pokud

¹³⁷ „Je nutné uklidnit situaci ve městě i na městě,“ říká starosta Rumburku Jaroslav Trégr [online]. *Rumburské noviny*, 14. 8. 2012. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2012/08/14/%e2%80%9eje-nutne-uklidnit-situaci-ve-meste-i-na-meste%e2%80%9crika-starosta-rumburku-jaroslav-treg/>

¹³⁸ SOKA Děčín. Kronika města Rumburk.

¹³⁹ SOKA Děčín. Kronika města Rumburk.

¹⁴⁰ Ve skutečnosti mělo toto povolení oficiální název Státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

někdo z pohledu komunistických funkcionářů dělal problémy, byl mu odebrán státní souhlas k duchovenské činnosti. Toto hrozilo i panu Syrovátkovi, který podepsal Chartu 77, ale vyhnul se tomu podle své interpretace díky tomu, že působil na okrajové části republiky a byl „malá ryba“ mezi disidenty.

Dále pan Syrovátka hovořil o tom, že k zákonu, upravujícímu nutnost státního souhlasu k duchovenské činnosti, patřilo i ustanovení trestního zákoníku, které nařizovalo, že pokud někdo mařil státní dozor nad církvemi například tím, že vykonával náboženské obřady bez státního souhlasu k duchovenské činnosti, mohl za to být uvězněn. To se mělo stát jistému Františku Fišerovi, který vykonal obřad křtu, což vyšlo najevo kvůli tomu, že se někdo z StB infiltroval do prostředí, kde František Fišer působil. Pan Syrovátka si sice nevzpomněl, jak dlouhou dobu přesně pan Fišer pobýval ve vězení, ale údajně to bylo více než rok. Poslední informací, kterou pan Syrovátka k tomuto tématu pronesl, bylo, že maření státního dozoru nad církvemi se lidově říkalo „mařenka“.

Svobodné volby

Definitivní tečku za přechodným obdobím transformace politických poměrů, která začala 17. listopadu, učinily volby 8. a 9. června roku 1990, první demokratické volby od roku 1946. Volilo se do Federálního shromáždění a České národní rady. Volby byly dosti příznačné pro polistopadovou společenskou scénu. Zúčastnila se jich celá řada stran a hnutí, jmenovitě Československá strana socialistická, Svobodný blok, Hnutí za občanskou svobodu, Občanské fórum, Všelidová demokratická strana, Volební seskupení zájmových svazů, Komunistická strana Československa, Spojenectví zemědělců, Československé demokratické fórum, Strana zelených, Hnutí československého porozumění, Československá sociální demokracie, Strana přátel piva a Křesťanská a demokratická unie. Vyšší než pětiprocentní úspěšnost však mělo jen Občanské fórum, u nějž programový rozpad stále ještě překrývala porevoluční euforie, Komunistická strana Československa s tradiční voličskou základnou a těsně i Strana zelených a Československá sociální demokracie.¹⁴¹ Další volby toho roku, komunální v listopadu, více méně potvrdily politické preference rumburských.¹⁴²

Volby do zastupitelstev obcí v Československu se konaly 23. a 24. listopadu 1990. V rámci Rumburku se volilo dvacet pět členů zastupitelstva. Volební účast se vyšplhala na 65,55 %, nejvíce hlasů obdrželo dle očekávání Občanské fórum (32,2 %, 8 mandátů) násle-

¹⁴¹ SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4, s. 162.

¹⁴² Tamtéž, s. 163.

dované Komunistickou stranou Československa (17,7 %, 5 mandátů) a Československou sociální demokracií (13 %, 3 mandáty).¹⁴³

K parlamentním volbám v roce 1990 se vyjádřil i pan Syrovátka. „*Já vám teď neřeknu s jistotou, jestli to byly již ty volby, které se odehrávaly někdy na jaře, nebo jestli to bylo hned na začátku takové to obsazení části parlamentu, kdy se jednalo o to, kdo z našeho kraje do toho parlamentu půjde. Já mám dojem, že se jednalo o volby poté. My jsme mysleli na primáře Bílého, to byl primář-pediatr. On patřil politicky do okruhu bývalých komunistů, kteří se poté připojili k hnutí Charty. Jestli víte, kdo byl Zdeněk Mlynář? To byl jeden z těch dubčekovců, který byl poté odstaven, po sovětské okupaci emigroval. A tihle ti bývalý komunisté, kteří byli pro demokratizaci v osmašedesátém, to byla část disidentů, která měla svoje příznivce, přátele podobného smýšlení, a jejich představa byla ten socialismus s lidskou tváří, jak se to tehdy hlásalo – já se tomu ostatně jen směju. Primář Bílý patřil mezi lidi takto smýšlející a přitom byl velmi respektovaný. Takže jsme ho oslovili, jestli by nešel do parlamentu, do těch voleb. On řekl, že jo, ale když se pak ukázalo, že to bude zaměstnání a že by u toho nemohl dělat nic jiného, tak to odmítl a my jsme pak honem hledali někoho jiného. Stal se tehdy poslancem Josef Ježek. [...] Bylo to tak, že jsme ho nejprve nominovali my a pak ho lidé zvolili. Takže on byl kandidát Občanského fóra.“*

¹⁴³ Volby do zastupitelstev obcí 24. 11. 1990 [online]. © Český statistický úřad, 2018. [Cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/kv1990/kv?xjazyk=CZ&xid=1>

4.2 Situace ve Varnsdorfu

Stejně jako v případě města Rumburk, i situace ve Varnsdorfu v průběhu procesu pádu komunistického režimu měla svá specifika. Účelem následující subkapitoly proto bude analyzovat historické, hospodářské a demografické předpoklady pro konečnou podobu události pádu komunismu ve Varnsdorfu.

4.2.1 Předpoklady

Podoba pádu komunistického režimu ve městě Varnsdorf vykristalizovala z dlouho se vyvíjejících dějinných struktur. Žádná historická událost není osamoceným fenoménem, vždy je determinována nejrůznějšími faktory, ať již jde o aspekty hospodářské, kulturní či jiné. Pro komplexní pohled na historickou událost je proto nutné nastínit vývoj, který jí předcházel.

Historický, hospodářský a demografický vývoj regionu

Město Varnsdorf se nachází ve Šluknovském výběžku blízko hranic s Německem. Tato blízkost německým zemím byla výrazným historickým determinantem dějin města i celého regionu. Území města pokrývá rozlohu 26,21 km².¹⁴⁴ Představu o demografickém vývoji Varnsdorfu poskytuje níže uvedená tabulka, ze které je patrný výrazný úbytek obyvatelstva v období, kdy probíhal odsun německého obyvatelstva (specifika tohoto odsunu budou analyzována níže). V období ohraničeném lety 1930 a 1950 se počet obyvatel města Varnsdorf snížil o 33,5 %, konkrétně klesl z 22 621 v roce 1930 na 15 043 v roce 1950. Úbytek obyvatel pokračoval i v období mezi lety 1950 a 1961, kdy se počet obyvatel dostal na číslo 13 463 v roce 1961. Toto číslo se zvýšilo až v období mezi lety 1961 a 1970, ani v současnosti však nebylo překonáno číslo ze sčítání na počátku třicátých let minulého století. Zajímavým údajem ze sčítání lidu z roku 1930 je skutečnost, že z 22 621 obyvatel se k české národnosti přihlásilo pouze 1 512 osob.¹⁴⁵

¹⁴⁴ *Varnsdorf, město průmyslu a zahrad*. Česká Lípa: TOS Varnsdorf, 2003. ISBN 80-239-0276-8, s. 25.

¹⁴⁵ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1, s. 29.

Tabulka č. 4: Demografický vývoj města Varnsdorf od roku 1930 dle sčítání obyvatel

Rok	Počet obyvatel
1930	22 621
1950	15 043
1961	13 463
1970	14 006
1980	16 356
1990	16 266
2000	16 134

Zdroj: *Vlastivěda Šluknovského výběžku pro školy a veřejnost*. Šluknov: Sdružení pro rozvoj Šluknovska, 2008. ISBN 978-80-254-1704-1, s. 192.

Jak již bylo poznamenáno výše, ve Varnsdorfu výrazně dominoval německý prvek (například k češtině coby obcovací řeči se hlásilo pouhých několik desítek obyvatel města), který umožňoval úspěšný rozvoj ideje velkoněmectví.¹⁴⁶ Roku 1849 například ve Varnsdorfu vznikl Malý německý spolek¹⁴⁷ a po založení Německého národního spolku pro soudní okres Varnsdorf roku 1882 se jeho čelními představiteli stali E. Strache a K. A. Goldberg, významní varnsdorfské občany spojené s liberálně katolickým Politickým spolkem a se starokatolickým hnutím.¹⁴⁸

Po druhé světové válce nastal na území Varnsdorfu odsun německého obyvatelstva, který byl specifický především pro historickou dominanci německého živlu a dále pro značnou industrializaci oblasti. Kvůli již zmíněné dominanci německého živlu dostaly správní orgány Varnsdorfska nelehký úkol – musely zajistit poměrně vysoký počet československých státních občanů, kterými by vysídlenou oblast zaplnily. Potřeba urychleného nového osídlení vyvstala z nutnosti zajistit pracovní sílu v četných průmyslových závodech, v zemědělství a v dalších odvětvích. V kontextu s lesnictvím například vyvstala potřeba zajištění dostatečné pracovní síly pro boj s kůrovcem, který se rozmnožil v Lužických horách v důsledku polomů, jež nebyly důsledně odstraňovány během války.¹⁴⁹

¹⁴⁶ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1, s. 29.

¹⁴⁷ FIALA, Josef. *Varnsdorf. Stručné dějiny*. Rumburk: Městský úřad, 1993, s. 21.

¹⁴⁸ *Varnsdorf, město průmyslu a zahrad*. Česká Lípa: TOS Varnsdorf, 2003. ISBN 80-239-0276-8, s. 180.

¹⁴⁹ FIALA, Josef. *Varnsdorf. Stručné dějiny*. Rumburk: Městský úřad, 1993, s. 42-47.

Tato krize se projevila rovněž v tom, že němečtí obyvatelé, zaměstnaní coby lesní dělníci, byli umístěni až do pozdějších transportů, aby mohly být maximálně využity jejich zkušenosti z lesnictví. Podobný model lze vidět i v situaci průmyslových podniků v okolí Varnsdorfu, které byly většinou původně německé. V těchto podnicích byli zaměstnáni specialisté německého původu, kteří nebyli odsunuti, dokud nezaučili nově příchozí československé státní občany. Pro účely odsunu německého obyvatelstva bylo ve Varnsdorfu zřízeno sběrné středisko dle výnosu Ministerstva vnitra č. j. II-1620-16/11-45-30-V/4. Pro bližší výzkum ohledně tohoto střediska však bohužel chybí relevantní historické prameny, které se naopak dochovaly ke sběrnému středisku v Rumburku.¹⁵⁰

Podstatným determinantem společenských změn, který si zaslouží být důkladněji rozebrán, je náboženský prvek. Zatímco na počátku sedmdesátých let 19. století žilo ve Varnsdorfu 13 049 katolíků, pouze 107 obyvatel augsburské konfese a dvacet sedm židů,¹⁵¹ nedlouho po prvním vatikánském koncilu začal počet katolíků klesat. Naopak počet členů evangelické filiální obce, která se stala v září roku 1903 samostatnou, se na přelomu 19. a 20. století kontinuálně zvyšoval.¹⁵² V červnu roku 1871 byla v reakci na vyhlášení Vatikánských dogmat konána ve varnsdorfském hostinci Koloseum přednáška starosty města C. R. Goldberga proti dogmatu o papežské neomylnosti, přičemž padla žádost o oddělení církve od správy státu a o návrat k prvotní jednotné církvi.¹⁵³ Již v září téhož roku byl členy tzv. starokatolického hnutí¹⁵⁴ založen Katolický spolek. Prvním varnsdorfským starokatolickým farářem byl zvolen v březnu roku 1872 Anton Nittel, kněz a učitel náboženství na měšťanské škole.¹⁵⁵

Varnsdorf má výrazně průmyslový charakter, který získal především na přelomu 19. a 20. století. V tomto kontextu dominoval textilní průmysl se svými továrnami na barvy a na textilní stroje.¹⁵⁶ Na počátku 20. století disponoval Varnsdorf přibližně sto šedesáti továrnami, přičemž kolem osmdesáti procent obyvatel města pracovalo v průmyslové výrobě. Rozvoj

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ KAISEROVÁ, Kristina. *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. století a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve stráni, 2003. ISBN 80-903319-0-4, s. 17.

¹⁵² PALME, Alois. *Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od roku 1850 do 1913. S dodatkem do roku 1922*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2000. ISBN 80-238-5679-0, s. 56.

¹⁵³ NITTEL, Anton. *Vzpomínky*. Praha: Starokatolická církev, 2002, s. 4-8.

¹⁵⁴ Starokatolická církev se oddělila od římskokatolické církve po prvním katolickém koncilu kvůli rozporu v základních doktrinních otázkách, především co se týče dogmatu o papežské neomylnosti. Viz MRÁZEK, Miloš. Římskokatolické alternativy II. *Dingir* 2, 1999, 1, s. 7. ISSN 1212-1371, s. 7.

¹⁵⁵ Historie starokatolické obce ve Varnsdorfu [online]. © *Starokatolická církev v ČR*. [Cit. 26. 2. 2018].

Dostupné z: <http://www.starokatolici.cz/kde-jsme/farnost-varnsdorf/historie-starokatolicke-obce-ve-varnsdorfu>

¹⁵⁶ NĚMEC, Jan. *Obrázky z průmyslových dějin Šluknovska*. Rumburk: Město Rumburk, 2012. ISBN 978-80-87413-01-9, s. 52.

průmyslu pokračoval i po první světové válce, kdy se však textilní odvětví průmyslu v oblasti ocitlo v hluboké krizi.¹⁵⁷

Změny ve struktuře průmyslu a zemědělství, které se v rámci státu udály po roce 1948, zasáhly i Varnsdorf a jeho okolí. V roce 1954 proběhla tzv. druhá varnsdorfská stávka v podniku TOS Varnsdorf. Zaměstnanci tohoto podniku se obávali snižování mezí a zvyšování pracovních nároků, což vyústilo ve spontánní stávkou noční směny dne 15. prosince 1954, ke které se následně přidaly další dílny. Sbor národní bezpečnosti a Státní bezpečnost stávkou rychle ukončily a informace o ní byly utajeny.¹⁵⁸

Normalizační fáze období komunistického režimu ve Varnsdorfu

Během šedesátých let docházelo k uvolnění poměrů na hranicích s Německem. V roce 1967 byl otevřen hraniční přechod Seifhennersdorf. Období uvolnění se projevilo i na spontánních oslavách 1. máje, které proběhly bez obvyklé organizace místními orgány. Po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy nastalo ve shodě s celospolečenskou atmosférou i ve Varnsdorfu k velkému zklamání z vývoje událostí. Řada lidí opustila město a emigrovala, došlo k uzavření hraničního přechodu do Německé demokratické republiky.¹⁵⁹

Roku 1967 začal ve Varnsdorfu vycházet čtrnáctideník *Hlas severu*, který vznikl spojením periodik *Rudý samet*, *Zitřek* a *Vřeteno*. Uskutečnit myšlenku spojení těchto podnikových časopisů v jeden časopis, který by obsahoval i městskou problematiku, nebylo jednoduché, protože městské noviny v této době nebyly nikde a předseda městského národního výboru Josef Mašín, který měl značnou zásluhu na vzniku městského časopisu, pro tuto výjimku musel získat svolení krajského ideologického oddělení Komunistické strany Československa. Vedoucím redaktorem nového periodika byl ustanoven Bohuslav Gabriel, zástupcem Robert Dausch, redaktorkou Helena Beránková a sekretářkou Martina Havlíková.

V prvních dnech invaze vojsk Varšavské smlouvy přinášel *Hlas severu* denně nové informace ohledně vývoje situace. Denně byly vydávány zvláštní výtisky, přičemž články redaktorů a dopisovatelů se později staly zdrojem pro pozdější normalizační personální čistky v redakci. V roce 1970 odešel Robert Dausch, o tři roky později byl z funkce vedoucího redaktora odvolán Bohuslav Gabriel. Roku 1975 byl *Hlas severu* nahrazen okresními novinami *Jiskra*. Obrodu zažil *Hlas severu* až po sametové revoluci, kdy se zakládajícími členy obno-

¹⁵⁷ *Varnsdorf, město průmyslu a zahrad*. Česká Lípa: TOS Varnsdorf, 2003. ISBN 80-239-0276-8, s. 7.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 321.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 349.

veného časopisu stali Jan Bechyně, Milan Hrabal a Jiří Růžička, který se stal předsedou redakční rady.¹⁶⁰

V *Hlasu severu* byla rovněž zveřejněna výzva k účasti na schůzce zájemců o činnost v mládežnické organizaci Junák. Tu koncem března 1968 připravili Jaroslav Strumhaus, Stanislav Zajíček a Mirek Úlehla a konala se 25. dubna 1968 v ZK Elite Varnsdorf. Díky této iniciativě byl Junák ve Varnsdorfu obnoven a byl ustaven okrsek skautské výchovy. Velitelem Junáka byl zvolen Ladislav Fiala, zástupcem velitele se stal Jaroslav Strumhaus, hospodářem organizace Josef Rudinský, výchovnými a organizačními zpravodaji Stanislav Zajíček a Míla Frýba a zástupkyní pro dívčí kmen se stala Alena Tučková.

Po srpnových událostech roku 1968 se však čas skautského hnutí ve Varnsdorfu začal rychle krátit. Příčinou bylo, že oproti „ideologicky čisté“ pionýrské organizaci byla členská základna Junáka širší. Junák rovněž vykazoval pedagogicky kvalitnější práci s dětmi. Po postupném stupňování tlaků na ukončení činnosti byla činnost junáckých oddílů oficiálně končena dne 15. září 1970.¹⁶¹

Po krátké odbočce k varnsdorfskému skautskému hnutí se vraťme zpět k srpnovým událostem. Hodnocení obyvatel Varnsdorfu, vztahující se k srpnu 1968, se příliš nelišilo od celospolečenského vnímání této události. Lidé se vstupem varšavských vojsk na území Československa většinou nesouhlasili. Ve Varnsdorfu se začaly objevovat různé letáky a jiné propagační tiskoviny, které vyjadřovaly odpor obyvatel města s událostí. Tohoto roku mimořádně vycházel *Hlas severu* jako deník, aby mohl aktuálně referovat o politické situaci. Jak již bylo řečeno výše, tyto články se později staly základem pro perzekuce redaktorů, kteří byli jejich autory.¹⁶²

Ve vydání *Hlasu severu* z 23. srpna 1968 byla okupace živě komentována. Objevovaly se titulky jako „O takové přátelství nestojíme“, „Zbraně dobrovolně nevydáme“, „Podivná válka“, „Náš lid zrádce neuznává“ nebo „Pravda vítězí!“. Pod články se hojně vyskytovalo jméno Roberta Dausche, tehdejšího místopředsedy CZV KSČ n. p. Elite,¹⁶³ který musel za normalizace redakci periodika nuceně opustit.

¹⁶⁰ DAUSCH, Robert. Hlasu severu je 40 let. *Hlas severu* 9, 2007, s. 3.

¹⁶¹ Stručně z historie skautského hnutí v našem městě [online]. © 2012, středisko Lužan Varnsdorf. [Cit. 28. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.varnsdorf.skauting.cz/stredisko/historie>

¹⁶² HRABAL, Milan. Čtyřicet let Hlasu severu. In: *Mandava: vlastivědné čtení z Varnsdorfu a Šluknovského výběžku. Ročenka kruhu přátel města muzea Varnsdorf*. Varnsdorf: Kruh přátel muzea Varnsdorf, 2007, s. 67-70.

¹⁶³ *Hlas severu* 3, 1968, s. 1-2.

Dne 29. srpna 1968 bylo v *Hlasu severu* zveřejněno stanovisko městského výboru Komunistické strany Československa a Městského národního výboru ve Varnsdorfu k prohlášení plenárního zasedání Okresního výboru Komunistické strany Československa v Děčíně 27. srpna 1968, které přednesl vedoucí tajemník tohoto výboru a předseda Národní fronty Jiří Chlad. Městský výbor Komunistické strany Československa ve Varnsdorfu zaujal stanovisko, které bylo v periodiku shrnuto do následujících bodů:

1. *Plně se ztotožňujeme s prohlášením pléna OV KSČ v Děčíně a prohlašujeme: Výsledek jednání neodpovídá vůli lidu a všech komunistů, protože byl dosažen pod nátlakem.*
2. *Žádáme okamžitý odchod okupačních vojsk z naší vlasti a náhradu jimi způsobených škod.*
3. *Městský výbor KSČ žádá plné uznání závěru a právoplatnosti XIV. mimořádného sjezdu KSČ a okamžité pokračování jeho jednání, které by řešilo současnou situaci a vyjádřilo se k závěrům jednání v Moskvě.*
4. *Městský výbor KSČ došel k závěru, že jediným předpokladem vítězství pravdy je nadále jednota strany a všeho lidu. Proti hrubé agresi, můžeme nalézt sílu v našem lidu, rozvaze a rozumu. Jsme vnitřně jednotni a společně s Vámi, s komunisty i nekomunisty, budeme hájit naši pravdu až do vítězného konce.*

Pod tímto prohlášením byli „podepsáni“ členové městského výboru Komunistické strany Československa a Městského národního výboru Varnsdorf.¹⁶⁴ V tomto čísle byly zveřejněny i subjektivní zážitky z období okupace. Otištěna byla například zpráva nejmenovaného libereckého občana o okupaci Liberce, ve které stálo například následující: „*Věřte, prožili jsme s manželkou okupaci a otevřeně musím říci, že tak krutě a hrozně se ještě nikdo nezachoval. Opravdu bych vám to nepřál vidět. Tady se střílelo do lidí jako do zvířat. Je tu celkem jedenáct mrtvých, čtyřicet dva těžce a třináct lehce raněných. Odněsla to i jedna ošetřovatelka ze střediska. Pomáhala nakládat na náměstí do sanitky raněné.*“¹⁶⁵ Nejen z tohoto svědectví je evidentní, že občané měst ve Šluknovském výběžku okupaci odsuzovali a přítomnost vojsk Varšavské smlouvy si ve svém státě nepřáli.

Do dějin města Varnsdorf druhé poloviny 20. století se zapsal Josef Mašín, který významně ovlivnil historii tohoto města. Jeho příběh zároveň dobře ilustruje průběh normalizace

¹⁶⁴ Taková je vůle lidu. *Hlas severu* 8, 1968, s. 1.

¹⁶⁵ Sevřené pěsti. *Hlas severu* 8, 1968, s. 1.

ve Varnsdorfu. Josef Mašín, který byl členem KSČ, se stal roku 1954 i přes svůj relativně mladý věk předsedou Městského národního výboru ve Varnsdorfu. Období, po které byl Josef Mašín předsedou Městského národního výboru, bylo pro město Varnsdorf velmi důležité. Probíhala rozsáhlá výstavba a přestavba města, přičemž mnohé aspekty těchto změn jsou pozitivně hodnoceny dodnes. Jednou z těchto změn bylo například založení rybníku roku 1961, který byl nazýván „Rio Mašíno“ nebo jednodušeji jako „Mašíňák“. Tento rybník sloužil původně k rekreačním účelům, dnes je užívá za účelem chovu ryb a jako protipovodňová ochrana.¹⁶⁶

Dalším zajímavým počinem Městského národního výboru pod vedením Josefa Mašína bylo budování hraničního přechodu s Německou demokratickou republikou v roce 1966. Prvním krokem bylo odstranění drátěného plotu mezi německou a československou částí, přičemž i nadále fungoval systém pohraničního pásma a k přechodu hranic bylo nutné získat patřičné povolení. Ještě téhož roku byla zpřístupněna část pohraničního pásma na kopci nazývaném Špičák.¹⁶⁷ K oficiálnímu otevření hraničního přechodu došlo o rok později.¹⁶⁸ Na pozici předsedy Městského národního výboru setrval Josef Mašín až do roku 1969, kdy začal být perzekvován.

Za předsednictví Josefa Mašína, konkrétně v roce 1967, se začalo s projektem na stavbu kina Panorama. Toto kino bylo zajímavé tím, že disponovalo originálně provedenou střechou. Ta byla zavěšena na ocelových lanech – tento koncept byl v celosvětovém měřítku použit teprve podruhé. Navíc šlo o širokoúhlé kino (mohlo promítat 77mm panoramatické filmy), což bylo ve své době spíše výjimečné. Kino bylo slavnostně otevřeno veřejnosti 28. května 1971, kdy byl předsedou Městského národního výboru již Josef Mynář.¹⁶⁹

Zatímco před normalizací byl Josef Mašín ve své politické funkci velmi úspěšný, v normalizačním období, konkrétně roku 1968, byl komunistickým režimem zavržen. Podle oficiálních zpráv se tak stalo kvůli údajnému neoprávněnému užívání finančních prostředků v rámci zvelebování města, realističtější je však výklad, který se odvolává na Mašínův příklon k reformnímu komunismu, tedy na jeho myšlenkový převrat. Již v době, kdy vojska Varšavské smlouvy vstoupila dle 21. srpna 1968 na území Československa, vyjadřoval Mašín s touto událostí nesouhlas, stejně jako s celým konceptem normalizace. S čím Josef Mašín naopak souhlasil, byla ekonomická reforma Komunistické strany Československa. Tyto skutečnosti

¹⁶⁶ Mašíňák a povodeň. *Hlas severu* 16, 2010, s. 2.

¹⁶⁷ SOkA Děčín, Kronika s. 401.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 413.

¹⁶⁹ Kino Panorama poprvé promítalo před 40 lety. *Hlas severu* 8, 2011, s. 4.

se staly platformou pro několik vykonstruovaných politických procesů, na základě kterých byl Josef Mašín roku 1969 odvolán ze všech funkcí a uvězněn ve věznici na Borech.¹⁷⁰

Po svém propuštění z věznice se Josef Mašín i jeho rodina dostali do obtížné situace, a to zejména kvůli evidentnímu sociálnímu sestupu. Ze strany Státní bezpečnosti byl Mašín považován za potencionálního odpůrce, kterého je třeba po propuštění z vězení ohlídat. Podle Hrabala mu byla v sedmdesátých letech dokonce nabídnuta možnost vystěhování se z Československa.¹⁷¹ Kromě toho byl Mašín neustále zatahován do nejrůznějších soudních sporů, které se týkaly jeho působení v Městském národním výboru. Možná právě tyto skutečnosti měly svůj podíl na podepsání spolupráce s kontrarozvědkou.¹⁷² Jako potenciálního spolupracovníka navrhl Mašína major Josef Vlk, Mašín se měl podílet na akci Doktor (jednalo se o špionážní práci mezi lékaři inklinujícími v roce 1968 k organizaci KAN). Protože spolupráce Státní bezpečnosti s Josefem Mašínem (nesl krycí jméno Liška) byla přes počáteční plodný charakter poměrně okrajová, byla spolupráce s ním roku 1984 ukončena.¹⁷³ Existuje i verze příběhu o spolupráci Mašína se Státní bezpečností, podle které byl jeho podpis na závazku ze dne 20. listopadu 1975 zfalšován, pravděpodobně jde však skutečně o jeho vlastnoruční podpis, jak konstatuje ve své závěrečné práci i Lenka Pondělíčková. Tatáž autorka se zabývá otázkou, co vedlo Mašína k podepsání spolupráce s kontrarozvědkou. Ačkoli definitivně se tento problém již pravděpodobně nepodaří vyřešit, šlo zřejmě o psychické vyčerpání z osmiměsíčního věznění, podlomeného zdraví a nelehké životní situace rodiny. Jak konstatuje i Pondělíčková – možná jednal takovým způsobem, kterým by za normálních okolností nikdy nejednal.¹⁷⁴

Po svém propuštění z věznice se Josef Mašín i jeho rodina dostali do obtížné situace, a to zejména kvůli evidentnímu sociálnímu sestupu. Ze strany Státní bezpečnosti byl Mašín považován za potencionálního odpůrce, kterého je třeba po propuštění z vězení ohlídat. Podle Hrabala mu byla v sedmdesátých letech dokonce nabídnuta možnost vystěhování se z Československa.¹⁷⁵ Kromě toho byl Mašín neustále zatahován do nejrůznějších soudních sporů, které se týkaly jeho působení v městském národním výboru. Možná právě tyto skutečnosti měly svůj podíl na podepsání spolupráce s kontrarozvědkou.¹⁷⁶ Jako potenciálního spolupracovníka navrhl Mašína major Josef Vlk, Mašín se měl podílet na akci Doktor (jednalo se o špionážní

¹⁷⁰ Osobní archiv Ludmily Mašínové. Návrh Josefa Mašína o přezkumné řízení z roku 1991.

¹⁷¹ HRABAL, Milan. Odešel Josef Mašín. *Hlas severu*, 15, 2000, s. 2.

¹⁷² ABS, fond C II., a. č. 904 914 MV.

¹⁷³ Tamtéž

¹⁷⁴ PONDĚLÍČKOVÁ, Lenka. *Josef Mašín – varndorfský občan*. Liberec, 2012. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Vedoucí práce Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph. D.

¹⁷⁵ HRABAL, Milan. Odešel Josef Mašín. *Hlas severu*, 15, 2000, s. 2.

¹⁷⁶ ABS, fond C II., a. č. 904 914 MV.

práci mezi lékaři inklinujícími v roce 1968 k organizaci KAN). Protože spolupráce Státní bezpečnosti s Josefem Mašínem (nesl krycí jméno Liška) byla přes počáteční plodný charakter poměrně okrajová, byla spolupráce s ním roku 1984 ukončena.¹⁷⁷ Existuje i verze příběhu o spolupráci Mašína se Státní bezpečností, podle které byl jeho podpis na závazku ze dne 20. listopadu 1975 zfalšován, pravděpodobně jde však skutečně o jeho vlastnoruční podpis.

4.2.2 Průběh pádu komunistického režimu ve Varnsdorfu

V následující části bude na základě dostupných pramenů a literatury nastíněn průběh pádu komunistického režimu ve Varnsdorfu. Výklad bude ukončen prvními svobodnými volbami do zastupitelstev obcí v listopadu 1990 a stejně jako v případě Rumburku bude obsahovat příspěvek z orální historie – tentokrát od Miroslava Řezníčka, který se narodil roku 1946. Rozhovor s Miroslavem Řezníčkem se konal 10. března 2018 ve Varnsdorfu. Pan Miroslav Řezníček bydlí v tomto městě od roku 1948. Sametovou revoluci prožil v okresním stavebním podniku. Je jedním ze zakladatelů varnsdorfské ODS, ze které však kvůli vnitřním neshodám brzy odešel. Uvádí, že byl činný v Občanském fóru, které se následně rozpadlo právě na Občanskou demokratickou stranu a na Občanské hnutí.

Sametová revoluce

Informace o událostech, které předcházely a provázely sametovou revoluci, lze najít především v dobovém tisku. Jelikož jde však o dobově poplatné informace, je třeba je dávat do souvislostí se současným stavem poznání. Zajímavým kontextem, který je pro oblast severních Čech charakteristický, je kontext ekologický. Během roku 1989 se konaly četné masové ekologické demonstrace pod heslem „Chceme volně dýchat!“, reagující na neutěšenou smogovou situaci, která korespondovala s celkovým intenzivně narušeným životním prostředím v Severočeském kraji.¹⁷⁸

O tom, že problém se životním prostředím se týkal i Varnsdorfu, implicitně referuje Zpravodaj, který vydával Městský národní výbor ve Varnsdorfu. V červnovém článku *Nová komise pro životní prostředí* je konstatováno, že „*Rada MěstNV si je vědoma závažnosti problematiky životního prostředí, a proto vybavila komisi značnými pravomocemi, zejména*

¹⁷⁷ Tamtéž

¹⁷⁸ VORLÍČEK, Janni. Revoluce začala kvůli smogu na severu Čech o týden dřív [online]. © VLTAVA LABE MEDIA a.s., 2005–2018. [Cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://decinsky.denik.cz/z-regionu/revoluce-zacala-kvuli-smogu-na-severu-cech-o-tyden-driv-20171113.html>

možností vyjádřit se ke všem záměrům ve výstavbě, v posouzení vlivu jednotlivých podniků a institucí při svém podnikání na životním prostředí ve městě, dále právem kontroly či prověrky při hrubém porušování základních zásad ochrany životního prostředí.“ Drobným „popíchnutím“ se jeví poznámka „Všechny uvedené příklady ukazují, že nové ekologické myšlení zabraňuje, i když je třeba stále dost těch, kteří jenom přispívají nečinnou kritikou se založenými rukama; a nevhledných koutů je v našem městě pořád ještě dost.“¹⁷⁹

Zdravé životní prostředí však nebyla jediná věc, které byl v době krátce před pádem komunistického režimu nedostatek. Na stránkách periodika *Jiskra*, orgánu Okresního výboru KSČ a ONV v Děčíně, se pravidelně objevovaly stesky na zboží a služby, které chyběly či byly silně nekvalitní. Například ve vydání periodika z 19. října 1989 vyšel článek *Zvítězí konečně zájmy spotřebitele?*, ve kterém autor upozorňuje na citelný nedostatek strouhanky za současného hromadění se zásob tvrdých rohlíků a housek v obchodech. Konstatoval, že „Dříve je odebíraly pekárny a zpět pak dodávaly strouhanku. Teď ale Severočeské pekárny a cukrárny zaujaly jednoznačné stanovisko: Nemeleme! Na zdůvodnění takového rozhodnutí uvádějí, že mezi starým pečivem sváženým z prodejen byly často plesnivé a jinak znehodnocené kusy. Na třídění asi nikdo „nemá kapacity“, a tak se zřejmě budeme muset smířit s tím, že na jedné straně budou narůstat hory tvrdého pečiva, na straně druhé budeme strouhanku nejen kupovat, ale hlavně shánět. Nebo si ji nakonec radši budeme mlít sami, máme-li na čem. Takový vývoj lze ale sotva označit za pokrok.“¹⁸⁰ Ačkoli se toto téma zdá podružné, poukazuje na sílící nespokojenost společnosti se stavem hospodářství, na kterou bylo stále častěji poukazováno v hromadných sdělovacích prostředcích (kromě novin například i v televizním vysílání).

Pan Řezníček konstatoval, že v listopadu 1989 pravidelně jezdil do Prahy na protirežimní demonstrace. Když byla vyhlášena celostátní stávka, rozhodl se pan Řezníček se svými přáteli, že takovou stávku zorganizují i v rámci Varnsdorfu. Vyskytli se prý příznivci komunistů, kteří vyráběli plakáty, namířené proti protirežimním aktivistům, a naopak likvidovali plakáty, které tito protirežimní aktivisté vylepovali. Události popisuje pamětník Řezníček následovně: „Tady ve Varnsdorfu probíhalo tak, že se pořádaly na náměstí různé meetingy [...], tam se rozdávaly párky, prostě takové meetingy na podporu Občanského fóra. A jezdilo se do Prahy, na Václavák, který byl pravidelně plný, prostě byly demonstrace za tu svobodu.“ Na otázku „A byla vůbec generální stávka?“ odpověděl, že „Byla generální stávka, teď bych ke-

¹⁷⁹ Nová komise pro životní prostředí. *Zpravodaj* 5, 1989, s. 1.

¹⁸⁰ *Zvítězí konečně zájmy spotřebitele?* *Jiskra* 38, 42, 1989, s. 1.

cal, jestli sedmadvacátého nebo devětadvacátého.¹⁸¹ Byla vyhlášena celostátní generální stávka, ta se konala i tady. [...] Lidi z podniků šli a dorazilo se na náměstí, stávkovalo se za svobodu. [...] Ale proběhlo to všechno v klidu, nic se nedělo, nic že by chtěl někdo lynčovat nějaké komunisty.“

Zajímavý je i vývoj informací ve stranickém periodiku *Jiskra*. Zatímco dne 23. listopadu hovořila *Jiskra* stále o roce 1990 jako o posledním roce osmé pětiletky a předkládala vize pro devátou pětiletku, již 30. listopadu periodikum Okresního výboru KSČ opatrně prezentovalo názory místních gymnazistů, kteří mimo jiné prohlásili, že „*Vedení naší školy prudce změnilo názor na dnešní situaci. Minulý týden bylo výrazně proti návrhům stávkového výboru, ale dnes se s nimi ztotožňuje.*“ O dramatických politických a společenských změnách již pochyboval jen málokdo.¹⁸²

Zpravodaj, orgán Městského národního výboru ve Varnsdorfu, vydal stanovisko tohoto výboru k listopadovým událostem v prosincovém čísle 1989 ve zvláštní příloze Dialog. V prohlášení bylo uvedeno, že výbor považuje zásah pořádkových sil ze dne 17. listopadu 1989 v Praze proti studentům za závažnou politickou chybu, přičemž se postavil za jeho objektivní prošetření a urychlené seznámení veřejnosti s jeho výsledky. Dále se výbor vyslovil pro plnou podporu široké spolupráci všech organizací Národní fronty i ostatních vznikajících iniciativ ve městě a podpořil uskutečnění demokratických voleb za účasti ostatních politických stran, široké veřejnosti a mládeže. Posledním bodem byla žádost výboru o urychlené zpracování a předložení nové ústavy a zákonů o právu shromažďovacím, spolčovacím a petičním.¹⁸³

Ve stejném čísle se objevila strana, věnovaná Občanskému fóru Varnsdorf, které zde zveřejnilo své Programové prohlášení, nadepsané známými slovy „*Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí!*“. Článek konstatoval, že varnsdorfské Občanské fórum se ztotožnilo s programovými zásadami „*Co chceme*“ koordinačního centra Občanského fóra v Praze a vydalo 5. prosince 1989 své programové prohlášení. Byly uskutečněny tři diskusní kluby a navázán kontakt s koordinačním centrem Občanského fóra v Praze, s Občanským fórem v Rumburku, se studentským stávkovým výborem v Praze a stávkovými výbory některých pražských divadel.¹⁸⁴

Činnost varnsdorfského Občanského fóra koordinovala šestičlenná organizační a informační skupina, jejímiž členy byli Martin Louka, Jiří Ružička, Anna Dudková, Pavel Vo-

¹⁸¹ Správné datum je 27. listopadu 1989.

¹⁸² Co si myslí gymnazisté. *Jiskra* 38, 48, 1989, s. 1.

¹⁸³ Stanovisko MěstV KSČ. *Zpravodaj* 9, 1989, zvláštní příloha Dialog, s. 1.

¹⁸⁴ Občanské fórum Varnsdorf. *Zpravodaj* 9, 1989, zvláštní příloha Dialog, s. 2.

dička, Ladislav Petružálek a Eduard Vébr. Širší plénum této organizační a informační skupiny pak tvořilo kolem třiceti lidí, především zástupců místních podniků, závodů, pracovišť, škol a podobně. V Programovém prohlášení varnsdorfského Občanského fóra byly širší Programové zásady Občanského fóra upraveny pro potřeby Varnsdorfu. Občanské fórum žádalo, aby byly v prostředí Varnsdorfu zrušeny základní organizace Komunistické strany Československa na všech pracovištích a aby byly urychleně dokončeny praktické likvidace jednotek Lidových milic ve všech závodech a podnicích ve Varnsdorfu. Výše jsem hovořila o neutěšené ekologické situaci – o ní se programové prohlášení zmiňovalo již ve svém druhém bodě, když vyzvalo příslušné městské orgány, aby neprodleně zabezpečily stálé měření a okamžité vyhodnocování ekologické situace ve městě včetně neprodlených informací veřejnosti. Ekologickou situaci ve městě označilo Prohlášení za „více než kritickou“ a požádalo o okamžité sestavení komise, která by navrhla konkrétní opatření s cílem definitivního odstranění všech zdrojů škodlivin.¹⁸⁵

V rámci Varnsdorfu se muselo zvolit nové vedení města, přičemž to údajně muselo být tak, že členy Občanského fóra museli do vedení města zvolit komunisté, kteří již ve vedení města působili. Toto se mělo odehrát v kině Panorama ve Varnsdorfu, kde stávající vedení města postupně odsouhlasilo nové členy. U pana Řezníčka měli údajně komunisté nějaké problémy, ale Josef Mašín, bývalý předseda městského národního výboru ve Varnsdorfu, „[...] jim to vysvětlil.“. Starostou se stal Eduard Vébr. Toto vedení trvalo sedm měsíců, načež přišly volby, po kterých se starostkou Varnsdorfu stala Anna Dudková.

Pan Řezníček ve své výpovědi zavzpomínal i na Občanské fórum. Rozhovořil se, že Občanské fórum vzniklo v Praze, když Václav Havel vystupoval na balkoně Melantrichu, načež vzniklo heslo „Havel na Hrad“, které měl poprvé pronést Michael Kocáb. Následně podle pana Řezníčka všichni, kdo se této akce účastnili, křičeli „Havel na Hrad!“. Aby byl tento požadavek proveden demokratickou cestou, muselo se to odehrát takovým způsobem, že komunistické Národní shromáždění¹⁸⁶ muselo Václava Havla zvolit za prezidenta. Podle pana Řezníčka v tuto chvíli přišel na scénu Marián Čalfa, který uzavřel s Občanským fórem dohodu, která nikdy nevyšla najevo. Údajně měl Čalfa zařídit, že komunistické Národní shromáždění Václava Havla zvolí, za což mělo být komunistickým funkcionářům zaručeno, že se jim nic nestane.

¹⁸⁵ Tamtéž

¹⁸⁶ Název Národní shromáždění se užíval pro celostátní zákonodárný sbor mezi lety 1960 a 1968. V době sametové revoluce se pro federální parlament užíval název Federální shromáždění.

V roce 1990 začaly vznikat nové strany, které se zakládaly i ve Varnsdorfu. Pan Řezníček konstatoval, že vznikla i ODS, jejímž předsedou se stal dr. Pospíchal. Krátce po založení ODS se měli členy stávat i lidé, kteří do strany zanesli „nový vítr“, přičemž tímto „novým větrem“ pan Řezníček rozuměl nepříliš pozitivní trend, v rámci kterého si tito noví členové do strany přivedli tzv. loutky, které, když noví členové něco navrhli, tak pro to hlasovali, čímž ovládli ODS. Poté, co se toto stalo, podle pana Řezníčka mnoho členů ODS ze strany vystoupilo. Tak učinil i pan Řezníček. Podle něj se noví členové ODS snažili oportunisticky obohatit obzvláště na privatizaci, kterou pan Řezníček komentoval následovně: *„Myšlenka to byla sice dobrá, ale nebylo to dobře provedený.“* V rámci malé privatizace měli tito oportunisté jezdit převážně po dražbách a vydírat, čehož byl několikrát svědkem i sám pan Řezníček. Velká privatizace se podle pana Řezníčka nemohla dlouho rozběhnout, načež přišel Kožený s nápadem, že bude vytvořen fond. Na základě vstupu do fondu měl každý účastník dostat deset tisíc korun za svou kuponovou knížku, načež pan Řezníček konstatoval, že Kožený tyto fondy vytuneloval a zmizel.

Svobodné volby

Volby do zastupitelstev obcí z listopadu 1990 ve Varnsdorfu zaznamenaly o něco menší účast, než tomu bylo v případě Rumburku. V rámci těchto voleb se volilo třicet členů zastupitelstva, přičemž volební účast byla 61,79 %. Nejvíce voličů získalo Občanské fórum, které obdrželo 35,7 % hlasů a deset mandátů. Téměř o polovinu mandátů méně, konkrétně šest, obdržela Komunistická strana Československa se svými 20,6 %. Třetí byla Strana zelených (12,9 % a pět mandátů) následovaná Sdružením nezávislých kandidátů (10,7 %, tři mandáty) a Československou sociální demokracií (10,5 %, tři mandáty).¹⁸⁷ Pan Řezníček vyjmenoval osobnosti, které tvořily první polistopadové zastupitelstvo: *„Byl to Eda Vébr, Vodička, Franta Kněžků, já, od nás to byli vlastně Milan Lišků, Bučko. Takhle co mně byli vlastně nejbližší.“*

K problematice prvních demokratických voleb pan Řezníček dále konstatoval, že *„Občanské fórum vyhrálo drtivě. [...] Havel byl zvolen prezidentem, ale řekl, že pouze na ty dva roky tam bude, protože po dvou letech se volilo znova, a že to nechá Dubčekovi. Ten o to hrozně stál a Slováci tam chtěli mít Slováka. To se nestalo samozřejmě, a on se Havel nechal zvolit ještě dvakrát. Když ho volili podruhé, tak už hrozilo, že neprojde, protože to už volil Parlament.“*

¹⁸⁷ Volby do zastupitelstev obcí 24. 11. 1990 [online]. © Český statistický úřad, 2018. [Cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/kv1990/kv?xjazyk=CZ&xid=1>

4.3 Komparace pádu komunistického režimu ve Varnsdorfu a v Rumburku

V kontextu s využitím komparativní metody je třeba rozlišit mezi pouhým srovnáním dvou či více historických jevů a mezi aplikací komparativní metody. Z toho lze usoudit, že srovnání není komparací – zatímco proces srovnání je považován za techniku práce, komparace je metoda s propracovanou teorií. Základní pravidla pro komparaci lze definovat následovně:¹⁸⁸

1. definice objektu komparace,
2. určení cíle komparace,
3. stanovení kritérií pro vlastní analýzu zvolených objektů a pro vymezení vztahu komparace k časové ose.

Objektem komparace je v případě mého výzkumu průběh pádu komunismu ve městech Rumburk a Varnsdorf. Jejím cílem je pak zjistit, zda měl proces sametové revoluce v těchto městech nějaká specifika, kterými se města odlišovala, a naopak v čem byly komparované procesy analogické. Jde o komparaci synchronního charakteru, jelikož analyzuji prvky v poměrně krátkém časovém úseku. Synchronní komparace je pokládána za jeden z hlavních indikátorů nerovnoměrnosti vývoje v konkrétní oblasti.

Chronologicky bude komparace vymezena listopadovými událostmi roku 1989 a ukončena bude prvními svobodnými volbami do zastupitelstev obcí z listopadu 1990. Sledovány budou zejména následující faktory:

- charakter prvních listopadových protirežimních demonstrací v roce 1989,
- lokální problémy, které uspíšily pád komunismu,
- ekologický kontext,
- vznik a programové vymezení místních Občanských fór,
- obnova politické plurality a volby do zastupitelstev obcí, konající se v listopadu 1990.

V Rumburku se konala první demonstrace proti stávajícímu režimu dne 23. listopadu 1989. Byla menšího charakteru, zúčastnilo se jí přibližně čtyři sta osob, a byla monitorována ze strany policejních složek. Pod vlivem pražských demonstrací se však počet participujících postupně zvyšoval až na čtyři tisíce osob, které se účastnily demonstrace svolané místním Občanským fórem na 27. listopadu. Podle pamětníka Syrovátky se vyskytly případy verbální

¹⁸⁸ DVOŘÁK, Tomáš a Tomáš BOROVSKEÝ. *Úvod do studia dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7012-7, s. 68.

agrese, prostřednictvím které si lidé ventilovali svou frustraci. V souvislosti s počátkem nepokojů ve Varnsdorfu pan Řezníček, se kterým jsem dělala rozhovor, hovořil o meetingách na podporu Občanského fóra konajících se na náměstí, které probíhaly před generální stávkou 27. listopadu. Podle pamětníka probíhalo vše v poklidu a nikdo nechtěl nikoho lynčovat, čímž se událost lišila od demonstrace v Rumburku, kterou popsal Syrovátka o něco méně idealisticky.

V Rumburku byl podstatným lokálním problémem plán komunistického vedení města postavit u gymnázia kotelnu, která měla být zastaralého typu a hodně prašná. Tato skutečnost se obyvatelům města nezamlouvala, výstavba kotelny se tedy stala předmětem sporů mezi představiteli KSČ a jejich oponenty v době listopadových událostí. Ukázalo se, že komunisté nedokázali adekvátně reagovat na výtky svých oponentů, což jen přispělo k jejich zavržení. Varnsdorfské občany podle stížností v dobovém lokálním tisku trápil zejména nedostatek zboží a nekvalitní služby, na které navíc byly dlouhé čekací lhůty. V tisku jsem zaznamenala problém s nedostatkem strouhanky.

V obou městech rezonoval politickými změnami silný ekologický kontext. V roce 1989 se konaly na Šluknovsku četné masové demonstrace pod heslem „Chceme volně dýchat“. Toto heslo odkazovalo k neutěšené smogové situaci v Severočeském kraji. Ekologický kontext můžeme zaznamenat i v programech obou místních Občanských fór.

Rumburské Občanské fórum vzniklo ve dnech 24. a 25. listopadu v reakci na návštěvu delegace z Prahy, vedenou Jaroslavem Satoranským. Občanské fórum zveřejnilo svůj souhrnný program na demonstraci 14. prosince, ačkoli své lokální požadavky vyhlásilo již 5. prosince. Svůj program přijalo 26. listopadu a zdůrazňovalo v něm rovnoprávnost Čechů a Slováků, sociální spravedlnost a potřebu ochrany životního prostředí a svobodné kultury. Občanské fórum záhy vytvořilo vlastní tiskový orgán (občasník Beseda), který byl na podzim 1990 nahrazen vlastními rumburskými novinami. Varnsdorfské občanské fórum se ztotožnilo s programovými zásadami koordinačního centra Občanského fóra v Praze a 5. prosince vydalo vlastní programové prohlášení. V programových prohlášeních obou Občanských fór rezonoval ekologický kontext.

Obnova politické plurality v Rumburku započala vznikem rumburské pobočky Strany zelených, ve Varnsdorfu nově vznikla ODS, o které se blíže rozhovořil pamětník pan Řezníček. Politická situace se v Rumburku měnila postupně, je téměř nemožné identifikovat konkrétní bod, jenž znamenal definitivní předěl mezi socialistickým a demokratickým režimem. V lednu 1990 byl rekonstruován Městský národní výbor tak, aby odpovídal novým politickým poměrům. Ve Varnsdorfu se stejně jako v Rumburku nejprve změnilo vedení města

(komunisté museli nové členy odsouhlasit), načež se po sedmi měsících konaly řádné demokratické volby. Volby do zastupitelstev obcí v Československu se konaly 23. a 24. listopadu 1990. Volby do zastupitelstev obcí z listopadu 1990 ve Varnsdorfu zaznamenaly o něco menší účast, než tomu bylo v případě Rumburku. V rámci Rumburku se volilo dvacet pět členů zastupitelstva. Volební účast byla poměrně vysoká, konkrétně 65,55 %, nejvíce hlasů obdrželo dle očekávání Občanské fórum (32,2 %, 8 mandátů) následované Komunistickou stranou Československa (17,7 %, 5 mandátů) a Československou sociální demokracií (13 %, 3 mandáty). Volební účast ve Varnsdorfu byla 61,79 %. Nejvíce voličů získalo Občanské fórum, které obdrželo 35,7 % hlasů a deset mandátů. Téměř o polovinu mandátů méně, konkrétně šest, obdržela Komunistická strana Československa se svými 20,6 %. Třetí byla Strana zelených (12,9 % a pět mandátů) následovaná Sdružením nezávislých kandidátů (10,7 %, tři mandáty) a Československou sociální demokracií (10,5 %, tři mandáty). Ve Varnsdorfu se tedy před Československou sociální demokracií, která byla v Rumburku ve volbách třetí po Občanském fóru a Komunistické straně Československa, dostala Strana zelených a Sdružení nezávislých kandidátů.

Závěr

Předkládaný text se věnuje problematice konce normalizačního období (tedy pádu komunismu) ve městech Varnsdorf a Rumburk, nacházejících se v tzv. Šluknovském výběžku, který je nejsevernějším výběžkem Čech, charakteristickým pro nízkou míru osídlení a nedostatečnou infrastrukturu. Hlavním cílem textu bylo vytvořit koherentní obraz období pádu komunistického režimu v regionu Šluknov. K jeho dosažení jsem zvolila postup prostřednictvím mikrohistorické sondy, kterou jsem aplikovala na Rumburk a Varnsdorf.

Při zpracovávání textu jsem využila metodu analýzy písemných pramenů a metodu orální historie, v rámci které jsem vyzpovídala dva pamětníky – pana Vojena Syrovátku z Rumburku a pana Miroslava Řezníčka z Varnsdorfu. Z jejich výpovědí jsem získala zajímavé informace, díky kterým si lze lépe uvědomit, jak na první pohled marginální události lokálního významu mohly výrazně zasáhnout do smýšlení obyvatel konkrétního města a uspíšit tak pád vládnoucího režimu. Dále jsem aplikovala metodu historické komparace, když jsem srovnala průběh pádu komunismu a bezprostředně následující volby v Rumburku a Varnsdorfu.

Než jsem se zaměřila na Šluknovsko a jeho specifika v historickém vývoji, předložila jsem výklad pádu komunistického režimu v celosvětovém a celostátním kontextu. Tyto části dávají regionální problematiku do širšího kontextu, který mi pomohl lépe chápat procesy, jež na tomto malém a odlehlém území probíhaly. Zaměřovala jsem se nejen na politické změny ve společnosti, ale i na proměny ekonomické a společenské.

V částech, popisujících pád komunistického režimu v Rumburku a Varnsdorfu, jsem se nejprve zabývala vývojem těchto oblastí, přičemž jsem se zaměřila na normalizační období. Čerpala jsem především z historických pramenů ze Státního okresního Děčín (hlavně z dobového tisku a kronik) a z již zmíněných výpovědí pamětníků, které dodaly výkladu subjektivní hledisko a upozornily na skutečnosti, které nebylo možné získat jiným způsobem.

Při analýze pramenů a literatury jsem zjistila, že politická situace v době pádu komunistického režimu v Rumburku a Varnsdorfu se sice rámcově držela celostátního konceptu, ale v detailech se od něj v mnohém odlišovala. Občany města k aktivitě často podněcovaly skutečnosti lokálního významu (například to, že komunistické vedení města v Rumburku plánovalo stavbu kotelny starého typu, která hrozila znečišťovat své okolí), svůj vliv mělo i to, že jde o poměrně odlehlé oblasti na okraji republiky v těsném sousedství Německa.

Při komparaci vývoje pádu komunismu v obou sledovaných městech byly zjištěny styčné body i rozdíly. Styčnými body byly apel na ekologii, související s neutěšenou smogovou situací v lokalitě a lokální problémy přispívající svou naléhavostí k pádu komunistického vedení měst. Rozdíly byly identifikovány v popisech průběhu protirežimních demonstrací ze strany pamětníků (demonstrace ve Varnsdorfu měly být poklidnější), v rychlosti programového prohlášení místních Občanských fór a ve výsledcích voleb (ve Varnsdorfu zaznamenala velký úspěch Strana zelených).

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

a) archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, fond C II., a. č. 904 914 MV.

SOkA Děčín. Kronika města Rumburk.

SOkA Děčín. Kronika města Varnsdorf.

b) oral history

Rozhovor s Miroslavem Řezníčkem, nar. 1946, spoluzakladatelem varnsdorfské ODS. Varnsdorf 10. března 2018.

Rozhovor s Vojenem Syrovátkou, nar. 1940, signatářem Charty 77 a disidentem z Rumburska. Rumburk 19. února 2018.

c) tisk, periodika

NITTEL, Anton. *Vzpomínky*. Praha: Starokatolická církev, 2002.

SOkA Děčín. *Hlas severu* č. 3, vydaný 23. srpna 1968.

SOkA Děčín. *Hlas severu* č. 8, vydaný 29. srpna 1968.

SOkA Děčín. *Jiskra* 38, č. 42, vydané 19. října 1989.

SOkA Děčín. *Jiskra* 38, č. 48, vydané 30. listopadu 1989.

SOkA Děčín. *Zpravodaj* č. 5, vydaný v červnu 1989.

SOkA Děčín. *Zpravodaj* č. 9, vydaný v prosinci 1989.

SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad-prosinec 1989. Díl 1, Události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-72-2.

Literatura

- ARNOLD, Anthony. *Afghanistan. The Soviet Invasion in Perspective*. Stanford: Hoover Institution Press, 1985.
- BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny zemí Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6.
- BLAŽEK, Petr, PAŽOUT, Jaroslav et al. *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013. ISBN 978-80-7285-166-9.
- BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0.
- BUREŠ, Jan. *Občanské fórum*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-86855-28-8.
- CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-50-4.
- ČECHUROVÁ, Jana, Jan RANDÁK a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Lidové noviny, Ústav českých dějin FF UK, 2014. ISBN 978-807422-309-9.
- DAVIES, Norman. *Evropa. Dějiny jednoho kontinentu*. Academia, Prostor: Praha, 2005. ISBN 80-200-1334-2.
- DOKULIL, Miloš, ČAPKA, František a VACULÍK, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z nejnovějších československých dějin*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 1996. ISBN 80-210-0736-2.
- DVOŘÁK, Tomáš a Tomáš BOROVSKEÝ. *Úvod do studia dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7012-7.
- FIALA, Petr a František MIKŠ. *Úvahy o české politické krizi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. ISBN 80-85959-34-8.
- FIALA, Josef. *Varnsdorf. Stručné dějiny*. Rumburk: Městský úřad, 1993.
- GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal a kol. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-876-8.
- HONAJZER, Jiří. *Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis, 1996. ISBN 978-80-23500-76-9.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Čs. parlament v polistopadovém období*. Praha: Nadas-AFGH, 1993. ISBN 80-7030-186-4.

- JOZA, Petr a Jan NĚMEC. *Historie a současnost podnikání na Děčínsku a Šluknovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2012. ISBN 978-80-86699-70-7.
- KAISEROVÁ, Kristina. *Konfesní myšlení českých Němců v 19. století a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve stráni, 2003. ISBN 80-903319-0-4.
- KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.
- KREJČÍ, Oskar. *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe, 1993. ISBN 80-901506-2-4.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl. 6. Pro-Sto*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-040-3.
- MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-179-8.
- MAREK, Jan. *Afghánistán*. Praha: Libri, 2003. Stručná historie států. ISBN 80-7277-128-0.
- MAYER, Vincenc. *Rumburk, město revolučních tradic*. Praha: Pressfoto, 1973.
- MĚCHÝŘ, Jan. *Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech: 1989-1992*. Praha: Progetto, 1999. ISBN 80-86366-00-6.
- MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan a KADLECOVÁ, Erika. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.
- MRKLAS, Ladislav. ODS ve vládních koalicích v letech 1991-1997. In: BALÍK, Stanislav. *Občanská demokratická strana a česká politika: ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, s. 18-37. ISBN 80-7325-079-9.
- MÜLLEROVÁ, Alena a Vladimír HANZEL. *Albertov 16:00. Příběhy sametové revoluce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7422-002-9.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století II*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. ISBN 80-902261-4-0.
- NĚMEC, Jan. *Obrázky z průmyslových dějin Šluknovska*. Rumburk: Město Rumburk, 2012. ISBN 978-80-87413-01-9.

- NOVÁK, Miroslav a Tomáš LEBEDA. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-88-0.
- OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968 – 1989*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-52-7.
- PACNER, Karel. *Osudové okamžiky XX. století*. Praha: AM Plus, 2018. ISBN 978-80-259-0943-0.
- PALME, Alois. *Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od roku 1850 do 1913. S dodatkem do roku 1922*. Varnsdorf: Kruh přátel Muzea Varnsdorf, 2000. ISBN 80-238-5679-0.
- PELTRÁM, Antonín a kol. *Evropská integrace a Česká republika*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2849-0.
- PETRÁŇ, Josef. *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova, 2015. ISBN 978-80-246-2994-0.
- PONDĚLÍČKOVÁ, L.: *Josef Mašín – varnsdorfský občan*, bakalářská práce, Technická univerzita V Liberci, Liberec 2012. Vedoucí práce Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph. D.
- ROUX, Jean-Paul. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-867-9.
- RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002. ISBN 80-88880-02-5.
- SMETANA, Ján. *Rumburk. Město v českém Nizozemí*. Rumburk: Městský úřad, 1999. ISBN 80-238-4545-4.
- STEIN, Eric. *Česko - Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0752-0.
- SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize. Od listopadu 1989 do června 1990*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2009. ISBN 978-80-7260-219-3.
- ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-121-2.
- ŠVANKMAJER, Milan, VEBER, Václav, SLÁDEK, Zdeněk a MOULIS, Vladislav. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-128-X.
- Varnsdorf, město průmyslu a zahrad*. Česká Lípa: TOS Varnsdorf, 2003. ISBN 80-239-0276-8.
- Vlastivěda Šluknovského výběžku pro školy a veřejnost*. Šluknov: Sdružení pro rozvoj Šluknovska, 2008. ISBN 978-80-254-1704-1.

- VLČEK, Pavel, Petr SOMMER a Dušan FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6.
- VOGELSANG, Willem. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3077-6.
- WANDY CZ, S. Piotr. *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0657-5.
- ZAJĄ CZKOWSKI, Wojciech. *Rusko a národy: osmý kontinent*. Praha: Misgurnus, 2011. ISBN 978-80-904931-0-0.
- ZUBOV, Andrej (ed.). *Dějiny Ruska 20. století. 2. díl. 1939-2007*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-0964-1.
- ŽÍDEK, Libor. *Transformace české ekonomiky. 1989-2004*. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-922-X.

Články v periodikách, příspěvky ve sbornících

- DAUSCH, Robert. Hlasu severu je 40 let. *Hlas severu* 9, 2007, s. 3.
- HRABAL, Milan. Čtyřicet let Hlasu severu. In: *Mandava: vlastivědné čtení z Varnsdorfu a Šluknovského výběžku. Ročenka kruhu přátel města muzea Varnsdorf*. Varnsdorf: Kruh přátel muzea Varnsdorf, 2007, s. 67-70.
- HRABAL, Milan. Odešel Josef Mašín. *Hlas severu* 15, 2000, s. 2.
- KARLÍČEK, Petr. Česko-saská hranice v sedmdesátých letech 20. století. In: VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice v sedmdesátých letech 20. století*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2015. ISBN 978-80-87896-16-7.
- Kino Panorama poprvé promítalo před 40 lety. *Hlas severu* 8, 2011, s. 4.
- MAREŠ, Miroslav. České politické strany a zahraniční politika. *Mezinárodní vztahy*, 34, 1, 1999, 7-20. ISSN 0323-1844.
- Mašíňák a povodeň. *Hlas severu* 16, 2010, s. 2.
- MRÁZEK, Miloš. Římskokatolické alternativy II. *Dingir* 2, 1999, 1, s. 7. ISSN 1212-1371.
- NEŠPOROVÁ, Olga. Proměny religiozity volyňských Čechů. *Lidé města* 7, 2005, 3. ISSN 1212-8112. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/promeny-religiozity-volynskych-cechu.html>
- RÁDL, Vladimír. Křesťané v Děčíně a okolí po roce 1945. *Zprávy z farnosti - Římskokatolická farnost Podmokly* 11, 2006, 12, s. 7-10.

- SYROVÁTKA, Vojen. Co pro mne bylo během života z křesťanství (zejména z bible) důležité. *Protestant* 8, 1, 2016. ISSN 1210-4361. Dostupné z: <http://protestant.evangnet.cz/protestor-priloha-protestanta-c-82016>
- VALENTA, Jiří: Soviet Aims, Policies, and Alternatives in Afghanistan. In: MAGNUS, Ralph H. (ed.). *Afghan alternatives. Issues, Options and Policies*. New Brunswick: Transaction Books 1985.

Internetové zdroje

- 10 let Rumburských novin: Ukázky ze starších Rumburských novin [online]. *Rumburské noviny*, 2001. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2001/09/13/10-let-rumburskych-novin/>
- DOUŠA, Karel. Výběžanské kapely: Množiny/Mandava [online]. *Rumburské noviny*, 8. 4. 2010. [Cit. 21. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2010/04/08/vybezanske-kapely-mnozinymandava/>
- DVOŘÁK, Michal. Vystřízlivění z listopadové euforie bylo strašné, vzpomíná farář Bárta [online]. © 1999–2018 MAFRA, 22. 11. 2014. [Cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: https://usti.idnes.cz/farar-zdenek-barta-z-litomeric-o-sametove-revoluci-a-polistopadovem-vyvoji-1bk-/usti-zpravy.aspx?c=A141119_2117139_usti-zpravy_alh
- EDER, Josef. Lidé, kteří psali historii pohraničí [online]. *Rumburské noviny*, 31. 10. 2013. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2013/10/31/lide-kteri-psali-historii-pohranici-2/>
- Historie starokatolické obce ve Varnsdorfu [online]. © Starokatolická církev v ČR. [Cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.starokatolici.cz/kde-jsme/farnost-varnsdorf/historie-starokatolicke-obce-ve-varnsdorfu>
- Ivan Kožišek (1948-2014) [online]. *Ústav pro studium totalitních režimů*. [Cit. 31. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/ceskoslovensky-disent/ivan-kozisek-1948/>
- „Je nutné uklidnit situaci ve městě i na městě,“ říká starosta Rumburku Jaroslav Trégr [online]. *Rumburské noviny*, 14. 8. 2012. [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2012/08/14/%e2%80%9eje-nutne-uklidnit-situaci-ve-meste-i-na-meste-%e2%80%9crika-starosta-rumburku-jaroslav-tregr/>

- Léta osmdesátá a devadesátá [online]. *Šluknov* © 1998 - 2017 Petr Tichý a Boris Trantina. [Cit. 22. 1. 2017]. <http://www.sluknov.cz/mesto/zhistorie/leta-osmdesata-a-devadesata>
- Malá vzpomínka na revoluci zvanou Sametová [online]. *Rumburské noviny*, 5. 1. 2015. [Cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2015/01/05/mala-vzpominka-na-revoluci-zvanou-sametova/>
- Mgr. Jiří Matějček [online]. *Finance.cz*, 2017 [Cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rejstriky.finance.cz/firma-mgr-jiri-matejcek-49116461>
- Oldřich Voženílek [online]. *Svobodní.cz*, 2017. [Cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <https://web.svobodni.cz/lide/kandidati-do-senatu-2014/oldrich-vozenilek>
- P. Angelik František Fišer [online]. *Česká dominikánská provincie*. [Cit. 22. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.op.cz/?a=224&b=&id=22>
- PFANN, Michael. Jan Keller (1942): Příběh pamětníka [online]. *Paměť národa: Příběhy 20. století*. [Cit. 21. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/keller-jan-1942-4562>
- SALOV, Tomáš. Křinické mihule se vrací zpět nad Horní splav [online]. *Rumburské noviny*, 2013 [Cit. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://rn.rumburk.cz/2013/11/11/krinicke-mihule-se-vraci-zpet-nad-horni-splav/>
- Stručně z historie skautského hnutí v našem městě [online]. © 2012, *středisko Lužan Varnsdorf*. [Cit. 28. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.varnsdorf.skauting.cz/stredisko/historie>
- ŠAFUS, Ivo. Čtyřprocentní umění v Rumburku [online]. *Výběžek.eu*, 24. 2. 2015. [Cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.vybezek.eu/kultura/82-v%C3%BDtvarno/3916-umeni-v-rumburku.html>
- T. O. Ranch 7D [online]. *Jedlová: tiscalí.cz*, 2018 [Cit. 21. 1. 2018]. Dostupné z: <http://home.tiscalí.cz/osady/storanc.htm>
- Volby do zastupitelstev obcí 24. 11. 1990 [online]. © *Český statistický úřad*, 2018. [Cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/kv1990/kv?xjazyk=CZ&xid=1>
- VORLÍČEK, Janni. Revoluce začala kvůli smogu na severu Čech o týden dřív [online]. © *VLTAVA LABE MEDIA a.s., 2005–2018*. [Cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://denicky.denik.cz/z-regionu/revoluce-zacala-kvuli-smogu-na-severu-cech-o-tyden-driv-20171113.html>

Přílohy

Otevřený dopis komunistům. SOkA Děčín. *Hlas severu* č. 9, vydaný v květnu 1990.

Otevřený dopis komunistům

V uplynulých 42 letech KSČ ve Varnsdorfu, stejně jako v celé naší zemi, přispěla svými postoji a především praxí kromě hospodářské a ekologické devastace také k morálnímu očernění, postihům a mnoha osobním tragédiím našich spoluobčanů a dopustila se nenapravitelných křivd také na jejich dětech.

Listopadová revoluce zlomila moc komunistické totality, ale zatím se nedotkla lidí, kteří v našem městě tuto moc uplatňovali a podporovali. Protože nejsme přesvědčeni, že se KSČ svými skutky definitivně distancuje od své totalitní minulosti, předkládáme jménem všech nekomunistických stran a OF ve Varnsdorfu následující výzvu:

1. Přeručte vývojovou, ledovou i právní kontinuitu stávající komunistické strany.
2. Zcela jsme ztratili víru v možnost jakékoliv přestavby či obrody strany, která dál nese svůj původní název a především se dosud nezřekla své totalitní ideologie. Proto požadujeme: zřekněte se ideologických postulatů následného převzetí moci, diktatury proletariátu, distancujte se jednoznačně od metod stalinismu a gottwaldismu.
3. Stále jsme svědky různých forem destruktivního úsilí těch, kterým jsme si zvykli říkat „přátelé starých pořádků“ nebo lapidárněji „temné síly“. Distancujte se od nich veřejně a vyvoďte z jejich činnosti příslušné závěry.
4. Ptáme se vás: Proč KSČ dosud nepředložila zásadní a důslednou změnu své struktury? K čemu je strana, která hlásá pluralitní demokracii, monopolní dispečink?
5. Máme mravní povinnost vůči našim dětem důrazně žádat, aby KSČ, která přes častá slovní ujišťování stále nese rysy gottwaldismu, byla oprostěna od zátěže minulosti a strukturálně přestavěna ve skutečně demokratickou levicovou stranu, která jasně vytýčí své cíle a definuje způsoby, jimiž jich chce dosáhnout.
6. Žádáme vás, abyste se veřejně omluvili všem občanům našeho měs-

ta, kterým jste způsobili mravní i hmotnou újmu a abyste je v plném rozsahu rehabilitovali.

7. Ve snaze zabránit dalším přehmatům na politické scéně našeho města vás vyzýváme: distancujte se jednoznačně od všech vašich členů, kteří byli po roce 1988 aktivními členy prověřkových komisí a od všech varnsdorfských „normalizátorů“.
8. Působte na vaše vyšší stranické orgány, aby se bez odkladu zřekly svého neoprávněného nabytého majetku. Takto získané prostředky

navrhnete použít k odškodnění všech postižených spoluobčanů.

Vytvořili jsme vládu národního porozumění a všichni jsme ve skutečné a upřímné porozumění doufali. Všem se nám otevřela cesta k možnosti budovat nový, mravní stát na zdravých politických a ekonomických základech. Ne všichni jsme si navzájem stiskli ruce s upřímnými úmysly. Vyzýváme vás proto, abyste svou upřímnou snahu po nápravě dokázali konkrétními skutky!

Československá strana socialistická
Československá strana lidová
Československá sociální demokracie
Strana zelených
a Občanské fórum ve Varnsdorfu

Ve Varnsdorfu dne 14. května 1990

Jedna z atrakcí prvomájových oslav, perníčky pani Vohankové, se objeví také na dětském dnu na Mušňáku, tentokrát ve stánku Čs. sociální demokracie

Poprvé po dlouhých letech jsme slavili májové dny bez směrnic, bez příkazů, kam který závod přijde a kdo ponese příslušný transparent. Mělo to své nepochybné kouzlo, ale i úskalí. Když jsme se například poprvé sešli, abychom se dohodli, co by která strana, hnutí či organizace mohla do májových oslav připravit, nastalo rozpačité ticho. Nebyli jsme prostě zvyklí a připraveni na to, že budeme organizovat oslavy bez příkazu shora.

Tenhle moment jsme však překonali a dohodli se, že ty letošní oslavy budou naše, místní, a tak jsme zavrhli vystoupení pražských umělců a dali jsme přednost místním. Naše dechovka hrála pěkně a bez honoráře, místní skupiny účinkovaly jak u táboráku, tak ráno na pódu, přispěl i Ivan Chlupáč se svým diskoprogramem. Ke zduaru přispěl i Slovan, Dům dětí, Junáci a vojáci místní posádky. Dík patří i Edovi Věbrovi, který měl

po oba dny na starosti kulturní program.

Víme, že se všechno nevydařilo tak, jak bychom si přáli, ale byla to první vlna, příště budeme moudřejší. Chybu jsme udělali na úseku občer-

Včera ano ? dnes už ne ?

stvení. Nenapadlo nás, že musíme kontrolovat tak velké podniky, jako jsou Raj a Potraviný, kterým jsme občerstvení zadali. Restaurace potvrdily dvě stánky a také je na náměstí postavily. Zajistily si 30 kg špekáčků a když je večer 30. dubna prodaly, na májovou pouť se prostě nedostavily. Potraviný Děčín potvrdily stánek jeden, ve kterém se však křičilo několik sušenek a nějaký ten sýr. Samotné prodavače to bylo trapné a tak na dvě stánky vyvěsila ceduli

s nápisem „Takto vybavil stánek k 1. máji Velkoobchod Šluknov“. To by se za minulého režimu věru stát nemohlo. Žádný ředitel podniku by si nedovolil takto „zajistit“ oslavy máje a způsobit tak „nenapravitelné politické škody“. Také by se nepochybně ihned ze svého přístupu k oslavám zodpovídal.

Tentokrát jsme nežádali, aby se stánky zásobily nedostatkovým zbožím, aby místo občerstvení se v nich prodávaly uzeniny, které se běžně na pultech obchodů vidí jen výjimečně. Spokojili bychom se s běžným sortimentem — nedosáhli jsme ani toho. Snad se alespoň dozvíme, co vedlo odpovědné pracovníky zmíněných podniků k tomu, že se na Varnsdorf zapomnělo. Nebo že by to byl záměr, jak lidem připomenout, že to, co šlo včera, dnes už nepůjde? Prostě projev přátel starých pořádků?

ALENA FARSKÁ
tajemnice MěstNV

Předvolební příloha OF. SOKA Děčín. *BESEDA*, nezávislý list pro rozhovor obyvatel a přátel Šluknovského vývěžku, Vojen Syrovátka, 1990.

POVINNÝ VYTIŠTĚN

BESEDA⁴

NEZÁVISLÝ LIST PRO ROZHOVOR OBYVATEL A PŘÁTEL ŠLUKNOVSKÉHO VÝVĚŽKU

(((((PROČ OF? PROČ OF? PROČ OF? PROČ OF?)))))

PROČ OF ? Protože OF vzniklo jako spontánní tvořivá odpověď na jalovou, ničivou, bezvýhodnou a násilnickou politiku samovládů.

Proč OF ? Protože nás nejlepší reprezentanti OF moudře a s nesmírnou pracovitostí vyvedli z krize, jejíž mošný rozsah si už dostatečně naléhavě ani neuvědomujeme.

Proč OF ? Protože chápe politiku jako službu lidem v této republice, neodděluje politiku od mravnosti.

Proč OF ? Protože na rozdíl od mnohých, kteří chtějí pouze rekonstruovat pořádek dřívější nebo cizí, OF je zaměřeno na budoucnost, na hledání nám vlastních cest a pořádků. Nechybí mu k tomu odvaha, moudrost, rozhodnost, dobrá vůle, tolerance i schopnost kompromisu.

Proč OF ? Protože jeho dnešní reprezentanti za nás mluvili už v době nejhlubšího normalizačního bezpráví, vytrvale hájili naše právo na samostatné myšlení a jednání. Překonáním svého strachu zbavili nás nakonec i našeho vlastního strachu. Ukázali moc bezmocných.

Proč OF ? Protože OF našlo a vzbudilo naše ztracené občanské sebevědomí, občanskou odpovědnost.

Jména Václav Havel, Jiří Dienstbier, Petr Pithart, Jiří Ruml, Václav Klaus, Petr Miler, nám připomínají, že si můžeme vážít své země i sebe sama, že nás budou respektovat jiní.

Proč OF ? Protože OF neslibuje, ale hledá a tvoří - protože OF není stranou, nenadřazuje omezené stranické zájmy nad zájmy konkrétního člověka, je jedinou silou, která může skutečně překonat nejen totalitní systém v jeho vnějších podobách, ale překonat i zakofeněné návyky totalitního myšlení v každém z nás.

Parlamentní volby 1990 nejsou vlastně volbami - jsou mnohem spíše lidovým hlasováním o tom, chceme-li jít dopředu, nebo zpět. Bez OF by k takovému hlasování nedošlo.

Občanské Fórum je hlasem lidí, kteří touží po svobodě, pravdě, činorodosti, sebevědomí, důvěře, samostatnosti.

Každý hlas pro OF pomáhá uzavírat dělna totality spátky od láhve.

(CH)

PŘEDVOLEBNÍ BESEDA KDO VOLÍ 7 VOLÍ HAVLA

(((((PROČ BUDU VOLIT ČÍSLO 7.)))))

Jak vykročit co nejlépe do dalších dnů? Koho zvolit jako vůdčí politickou sílu v naději, že pod jejím vedením se podaří překonat všechny obtíže, jež nás čekají? Na čem bude obzvláště záležet?

Jistěže bude třeba zavést nový způsob hospodaření v naší zemi i nový způsob správy země, měst i obcí. Také bude třeba mnoho úsilí věnovat záchraně životního prostředí, otázkám sociálním i mravní a duchovní obnově našeho národa. Při tom všem bude velmi záležet na lidech, kteří budou stát v čele národa, bude záležet na tom, zda to budou lidé odborně zdatní a při tom mravně na výši. Potom budeme moci postoupit kupředu na naší společné cestě.

Osobnosti z občanského fóra ve vládě i v parlamentu, v čele s Václavem Havlem, učinily první kroky na této cestě. Budu volit občanské fórum, aby v nastoupené cestě mohly pokračovat.

Vojen Syrovátka

VÍME CHCEME DOKÁŽEME OBČANSKÉ FÓRUM